

Demir Küçükaydın

Kıvılcımlı'da Yapı ve Özne Sorunu (Katkısı ve Eleştirisi)

köXüz

Yayımları

Tarihsel Maddecilikte Yapı ve Özne Sorunu

Demir Küçükaydın

(Bu metin 2008 yılında yapılan Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu'na bildiri olarak sunulmuştur.)

İçindekiler

[*Tarihsel Maddecilikte Yapı ve Özne Sorunu \(Kıvılcımlı'nın Katkıları ve Eleştirisi\)*](#)

[Sorun veya Konu](#)

[Önsöz ve Manifesto Arasındaki Farklar](#)

[Farkların Çelişik Sonuçları](#)

[Sorunu Kavramak İçin bir Analoji: Kuantum ve Relativite Kuramları](#)

[Marks'ta Üretici Güçler ve Devrimci Sınıf İlişkisinin Kuruluşu](#)

[Marks'ın Açıklamasının Sorunları](#)

[Yapı ve Özne Sorunuyla Modern Tarihteki Karşılaşmalar](#)

[Troçkizm – Klasik Marksizm](#)

[Merkez ve Çevre veya Üçüncü Dünyacılık veya "Dörtlü Çete"](#)

[Yapısalcılık](#)

[Post Marksizm](#)

[Teoriye İlgisizlik ve Problemin bilinçlerden Kayboluşu](#)

[Kapitalizm Öncesi Tarihte Yapı ve Özne Sorunu](#)

[Sorunun Kıvılcımlı Tarafından Koyuluşu](#)

[Kıvılcımlı'nın Marks ve Engels'teki Dayanakları](#)

[Kendi Kaleminden Yeni Üretici Güçler Tanımı](#)

[Kıvılcımlı'nın Çabası'nın Reformist Karakteri \(Esir Kavramı\)](#)

[Özne ve Yapı çelişisinin Varlığı ve Başka Yoklukların Birliği](#)

[Bir Din teorisinin Yokluğuna İlişkin Belirlemenin Yokluğu](#)

[Din Teorisinin Kuruluşuna Kıvılcımlı'nın Katkısı](#)

[Ulus Teorisinde Kopernik Devrimi](#)

[Marksizm ve Ulusçuluk](#)

[Programatik Sonuçlar](#)

[İki Farklı Ulusçuluğun Ayrımı](#)

[İki Ulusçuluğun Ayrımının Politik, Programatik ve Stratejik Sonuçları](#)

[Politik Kavramının Sosyolojik Olmayan Karakterinin Keşfi](#)

[Özel Nedir?](#)

[Özel ve Din](#)

[Modern Toplumun Dini Nedir?](#)

[Özel - Politik Ayrımının Ekonomik ve Tarihsel Temeli](#)

[Politik Olanı Ulusal Olanla Tanımlamanın Gericiliği](#)

[Programatik Sonuç](#)

[Devrimler ve Dinler](#)

[Biyolojik ve Sosyolojik İnsan Kavramları](#)

[Toplum Tanımındaki Metodolojik Hata](#)

[Sonuç](#)

Tarihsel Maddecilikte Yapı ve Özne Sorunu (Kıvılcımlı'nın Katkıları ve Eleştirisi)

Sorun veya Konu

Konumuz, **Toplumsal Evrim** dolayısıyla da **Devrimler**. Bu evrimin ve devrimlerin mekanizmalarının anlaşılması, bunların özüne daha derinden nüfuz etmeyi sağlayacak kavramsal araçlar. Marksizm'in bunları açıklarken kullandığı iki kavram sisteminin aralarındaki farklar ve çelişkiler. Ve bu çelişkiyi aşmak için yapılmış girişimler. Bunların başarısızlığı ve bu başarısızlığın nedenleri.

Hemen görüleceği gibi, kısaca **Marksizm** de denen, Marksistler tarafından da **Tarihsel Maddecilik** diye de adlandırılan, **Diyalektik Sosyoloji**'nin, diyalektik olmayan bir sosyoloji de sosyoloji olmayacağından, **Sosyolojinin** en temel, tüm binanın üzerinde yükseldiği kavramlarıdır konumuz, daha kategorik bir ifadeyle **Metodolojidir**.

Marksizm'in temelini oluşturan, adeta onun doğum çığılığı olan iki alıntı ile başlayalım. Ki bu iki alıntının konusu da tamı tamına bu toplumsal evrimin ve devrimlerin mekanizmalarıdır.

Biri Tarihsel Maddeciliğin bir **açıklaması** (*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz*), diğeri bir **uygulaması** (*Komünist Manifesto*) olan bu iki metin, toplumsal değişimin mekanizmasını; **Toplumsal Devrim** denen aynı olguyu ele alırlar ama bunu **farklı kavram sistemleriyle ve önermelerle** açıklarlar:

Teorinin bir **açıklaması** olan *Önsöz*'de devrimlerin mekanizması şöyle anlatılır:

"Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder."

Teorinin bu açıklamasının içinden çıktığı tarihe bir **uygulaması**, aynı zamanda bir **dökümü** ve **programatik sonucu** olan *Manifesto*'da ise devrimler şöyle ele alınır:

"Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir.

Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek sözcükle, ezen ile ezilen birbirleriyle sürekli karşı-karşıya gelmişler, kesintisiz, kimi zaman üstü örtülü, kimi zaman açık bir savaş, her keresinde ya toplumun tümüyle devrimci bir yeniden kuruluşuyla, ya da çatışan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir."

Önsöz ve Manifesto Arasındaki Farklar

Bu iki çok temel açıklama üzerinde biraz dikkatlice durulursa, bu iki açıklamanın farklı kavram sistemlerine dayandığı görülür.

Önsöz devrimleri **üretici güçlerin üretim ilişkileriyle**; *Manifesto* sınıfların **çelişkisiyle** açıklamaktadır.

Önsöz'de devrimlere yol açan **Üretici Güçler** ve onlardaki gelişme ve bunun üretim ilişkileriyle çelişkisi; *Manifesto*'da ise **Sınıfların** arasındaki mücadeledir.

Önsöz'de devrimlere yol açan: **Üretici Güçlerdir**, *Manifesto*'da **Sınıflar**.

Önsöz, devrimleri **Yapısal** kavramlarla açıklamaktadır; *Manifesto* ise **Öznel**erle.

*Önsöz'*de Üretici Güçler ve Üretim İlişkileri veya Altyapı ve Üstyapı arasında, bir öncelik sonralık ilişkisi ve bu ilişkinin değişimi, yani gelişimin koşullarıyken engel haline gelme söz konusudur. Ama sınıfların ilişkisi böyle değildir. Onlar birbirinin var oluş koşuludurlar ve aralarında bir öncelik sonralık ilişkisi, bu ilişkinin değişimi yoktur, sınıflar arasındaki çelişkinin mahiyeti böyle değildir.

Farkların Çelişik Sonuçları

Toplumsal devrimleri ele alan bu farklı kavramlar, bu farklı açıklama ilkeleri veya "*paradigmalar*" farklı sonuçlara da yol açarlar.

*Önsöz'*deki üretici güçler ve üretim ilişkileri çelişkisinden, **açık uçlu bir gidiş**, yani **devrim** kadar bir **çöküş** olasılığı da çıkmaz, zaten tam bu nedenle de *Önsöz'*de böyle bir olasılıktan söz edilmez. Ama *Manifesto'*daki sınıflar çatışmasından, çatışanların toplu bir çöküşü, yani **açık uçlu bir tarih**, devrim kadar çöküş de çıkar ve tam bu nedenle de toplu çöküşten de söz edilir *Manifesto'*daki ilk satırlarda.

*Önsöz'*den, pekala sınıfsız toplumlarda da devrimler olacağı sonucu çıkar, çünkü Üretici Güçler sınıfsız toplumlarda da gelişir ve değişirler, bundan normal olarak böyle bir sonuç çıkması gerekir. Ama *Manifesto'*dan sınıfsız toplumlarda devrimler olacağı sonucu çıkarılamaz, çünkü sınıflar yoktur. Yani *Manifesto'*da Devrimleri açıklamakta kullanılan özneler, sınıflar, devrimleri yapacak özne yoktur sınıfsız toplumlarda.

Bu çelişki ve farklar, metinlerin karakterinden, yani birinin teoriyi **açıklayan**, diğerinin **uygulayan** metinlere ait olmalarından doğmamaktadır. Öyle olsaydı ortada farklı kavram sistemleri ve sonuçlar bulunmazdı.

Açıktır ki bu iki metin, iki paradigma, iki açıklama arasında açık bir uyum yoktur ve belli bir çelişki vardır. Ve bu çelişkinin veya çelişki gibi görünenin, ortadan kaldırılması için en azından bu iki paradigma, bu iki kavram sistemi, bu iki açıklama arasındaki ilişkinin bir bağının kurulması, bir açıklaması gerekmektedir.

Diğer bir ifadeyle, Üretici Güçlere dayanan açıklama ile Sınıflara dayanan açıklama, daha kategorik bir ifadeyle, toplumsal evrimi **Yapı** ve **Özne** kategorileriyle açıklama arasındaki bağ veya özdeşlik belli önermelerle açıklığa kavuşturulmalıdır.

Ama bu çelişki, gerçeğin sadece bir yanıdır.

Çünkü bu çelişik ve farklı sonuçlara yol açan kavram sistemleri, belli dönemlere ilişkin olarak, her biri aynı zamanda kendine göre iç tutarlılığı olan açıklamalar da sunmaktadır ya da en azından öyle görünmektedir. İkisinde de gerçeği daha derinden kavramayı sağlayan bir yan vardır. Dolayısıyla bunlar öyle kolayca bir yana da atılamazlar.

Bu nedenle bu yapı ve özne paradigmasını veya bu farklı açıklama ilkelerini uzlaştırma girişimleri neredeyse Marksizm'in tüm tarihine damgasını vurmuştur.

Aslında yapılması gereken, bu iki paradigmayı da aşan; ve aynı zamanda bu çelişki ve uyumsuzlukları çözecek daha genel, daha geniş ve kapsayıcı bir kavram sistemine ulaşmak olduğunu gösterir.

Sorunu Kavramak İçin bir Analoji: Kuantum ve Relativite Kuramları

Bu çelişkiyi ya da uyumsuzluğu ve yapılması gerekeni, eksik olanı, daha iyi kavrayabilmek için Fizik bilimi bize uygun bir analogi sunar.

Bilindiği gibi, Modern Fizik, yani "*Standart Teori*", iki temel büyük teorik tabana sahiptir. Biri atom altı alemde son derece tutarlı ve doyurucu açıklamalar sunan ve deneylerle kanıtlanabilen

Kuantum Kuramı, diğeri, büyük alan ve kütlelerde aynı şekilde hem kanıtlanabilen ve hem de doğru öngörüler yapma olanağı sunan **Genel Görecelik Kuramı**.

Ne var ki, bu iki kuram, aynı kavram sistemi içinde birleşmiş değildir. Modern fiziğin bütün çabası, bu iki teorik sistemi de içinde birleştiren ve kapsayan, eski deyimiyile bir "*Birleşik Alanlar Kuramı*" veya daha yeni ve moda deyimiyile "*Evren Formülü*"ne ulaşabilmektir.

Bu uyumsuzluğu ve eksikliği ciddi fizikçilerin hepsi teslim etmekte ve sorunu koymuş bulunmaktadırlar. Bunu esas olarak, dört temel kuvvetin varlığını bir tek tözde açıklayan bir teoriyle çözebileceklerini düşünmektedirler. Bunun için deneysel olarak daha büyük enerjili hızlandırıcılar ve daha hassas teleskoplarla veya teorik olarak da matematik modellerle (örneğin String teorileri) araştırmalar sürmektedir.

İşte Marksizm'in ihtiyacı olan da, bu farklı açıklama ilkelerini bir tek açıklama ilkesinde toplamak; "*Evren Formülü*" sözlerini bir metafor olarak kullanırsak, böyle bir "*Toplum Formülü*"ne ulaşmaktır.

Ne var ki, Marksizm'e gelince, yani Toplum Bilimine, bırakalım sorunun çözümünün aranmasını ve bunun için farklı yöntemlerin kullanılmasını, böyle bir çelişkinin varlığının kabulü bile görülmemektedir. Muhtemelen bu satırları okuyanlar ve *Manifesto* ile *Önsöz* arasında, Tarihi ve Devrimleri farklı kategorilerle açıklayan bir çelişki bulunduğu ve bunların bir kavram sistemi içinde birleşmiş olmadığına ilişkin bu satırları görünce, bu satırların yazarının aklını oynattığını düşünebilirler.

Marksistler sorunun adını koymamışlardır ve bilincinde değildirler ama suda yaşayıp da suda yaşadığını bilmeyen balıklar gibi, bilinçsizce yaptıkları hep bu çelişkiyi aşma çabasından başka bir şey de değildir.

Bu çelişki ve sorun, doğduğu andan beri, yüz elli yıldır; ama özellikle ikinci dünya savaşından sonraki dönemde, Marksistleri meşgul etmekte, adını koymadan bu çelişkiyi çözmeye ve bu çelişkidenden kurtulma girişimleri bulunmaktadır. Denebilir ki yaratıcı ve eleştirel Marksizm'in teorik ve kavramsal iç tutarlılık geleneğini sürdüren tüm çabalar, bu sorun üzerinde yoğunlaşmıştır. Ama bunun bilincinde olmadan.

İşte Kıvılcımlının tüm teorik çabası da, Yapı ve Özne sorunu olarak tanımladığımız bu sorunu, bu çelişkiyi, bu uyumsuzluğu adını koymadan aşma çabasından başka bir şey değildir.

Marks'ta Üretici Güçler ve Devrimci Sınıf İlişkisinin Kuruluşu

Üretici Güçler analitik bir kavramdır, bu kavramlar ayaklanıp devrimleri yapmadıklarına ve yapamayacaklarına göre, en azından Üretici Güçlerin belli bir grup insanın varlığında ve eyleminde ete kemiğe bürünüp devrimlerin öznesi olarak ortaya çıkması gerekir.

Ama belli bir grup insan, diyelim ki bunlar, ima edildiği veya anlaşıldığı gibi genel olarak alt sınıflar veya özel olarak İşçi Sınıfı olsun, niçin ve nasıl olup da üretici güçlerin çelişkisini çözecek, onun adına iş görecektirler?

Ya da bu sorun tersinden şöyle ifade edilebilir: Üretici güçler, hangi mekanizmayla devrimci sınıfın varlığında bir özne olarak ortaya çıkmaktadır ve bu çıkış iç tutarlılığı olan hangi kavramlar aracılığıyla açıklanabilir?

Yapı ve Özne paradigmaları arasındaki bu farkı, bu gerilimi Marks, **Devrimci sınıfın kendisinin en büyük üretici güç olduğu** önermesiyle aşar ya da aşmaya çalışır. Yani Devrimci Sınıf bizzat kendisi bir Üretici Güçtür de ondan.

Marks bu özdeşliği *Felsefenin Sefaleti*'ndeki şu satırlarla ifade der:

"Sınıflar zıtlaşması üzerine kurulu her Toplum için ezilen bir sınıf hayatı bir zarurettir. Ezilen sınıfın kurtuluşu için: Daha önce edinilmiş üretici güçlerle, varolan sosyal münasebetlerin artık birlikte varolamaz bulunmaları gerektir. Bütün üretim aletleri içinde en büyük üretici güç, devrimci sınıfın ta kendisidir. Devrimci elemanların sınıf olarak örgütlenmesi: Eski Toplum içinde meydana gelebilecek olan bütün üretici güçlerin varolduğunu farz ve kabul ettirir."

Bu satırlarda devrimi yapacak güç olan işçi sınıfı ile üretici güçler arasında bir özdeşlik kurulduğu çok açıktır.

Gerçekten de 19. Yüzyılda Tekniğin gelişmesine paralel olarak bizzat onu kullanan ve onunla birlikte gelişen ve de aynı zamanda üretici olan sınıfın aynı zamanda en büyük üretici güç olduğu önermesi gerçeğe tıpatıp uyuyor görünüyordu. Böylece de Yapı ve Özne sorunu arasındaki bağlantı sorunsuz olarak çözülmüş görünüyor ve bir sorun olarak ortaya çıkmıyordu.

Marks'ın Açıklamasının Sorunları

Ancak o zaman bile, biraz bir akıl yürütmeye ortaya çıkabilecek şu sorular vardı, insanlar bu soruları sormasa da:

Modern tarihten bir sorunu zikredelim. Elbette, özne, yani Devrimci Sınıf kendisi de bizzat üretici, aynı zamanda o tekniğin ürünü olan İşçi Sınıfı ise sorun yoktur ama, Burjuvazi de bir dönem devrimci bir sınıftı, o zaman burjuvazi de, en büyük sıfatını bir yana bırakalım, "Üretici Güç" miydi ki devrimci sınıf oluyordu? Çünkü Marks'ın formülasyonu, yani *"Devrimci elemanların sınıf olarak örgütlenmesi: Eski Toplum içinde meydana gelebilecek olan bütün üretici güçlerin varolduğunu farz ve kabul ettirir"* önermesi aynen burjuvaziye de denk düşer. Marks'ın önermesinden burjuvazinin de bir devrimci sınıf olduğu dönemde bir "Üretici güç" olduğu sonucu çıkar normal olarak.

Eğer öyle idiyse, devrimci sınıf ya da en büyük üretici güç olmanın, üretici bir sınıf olmakla ilgisi olmaması gerekir. O zaman nedir devrimci sınıfı en büyük üretici güç yapan?

Kaldı ki bir sınıf nasıl olabilir de var oluşunun bir döneminde üretici güç olur da sonra olmayabilir. Bu da ayrıca bir tutarsızlıktır.

Görüldüğü gibi, bırakalım sınıfsız toplumlar tarihini ya da Kapitalizm öncesi uygarlıklar tarihini bir yana, modern tarihte bile, Marks'ın döneminde doyurucu bir açıklama ve bağlantı gibi görünse bile, burjuvazide ve burjuva devrimlerinde bu özne ve yapı özdeşliğini kurmak kolay olmamaktadır.

Ama sorular ve çelişkiler, tüm insanlık tarihi göz önüne alındığında daha da aşılmaz olarak ortaya çıkar.

Sınıfsız toplumlarda da devrimler, yani eski üretici güçler ve dolayısıyla üretim ilişkileri, iktisadi ilişkiler seviyesine dayanan üstyapının toptan değişimleri vardır. Örneğin avcılık ve toplayıcılıktan neolitiğe geçiş, bir sınıfsız toplumdaki diğerine geçiştir, avcılık ve toplayıcılığa dayanan bir kıtlık ekonomisinden, bitki ve hayvanların ehlileştirildiği nispi bir bolluk ekonomisine geçiştir. Bu geçişle birlikte, tüm toplumun üstyapısı da değişmiştir. Örneğin Kurban Bayramı bu devrimin kutlanması ve kalıntısıdır. Avcılık ve toplayıcılığın kıtlığının çocuk kurbanından neolitiğin nispi bolluğunun hayvan kurbanına geçiştir.

Ama eğer öyle ise Sınıflar olmadığına göre bu geçişin öznesi nedir? Sınıflar olmadan da bu geçişler olabiliyorsa, niçin sınıflı toplumlarda sınıflar olmaktadır bu özne? Ya da sınıflı toplumlarda gerçekten özne sınıflar mıdır? Özetle sınıfsız toplumlardaki devrimlerde, yapı ve özne özdeşliğini kurmak kolay değildir. Çünkü özne yoktur, sınıf yoktur ki devrimci sınıf olsun.

Antik tarihten bir örnek verilebilir. Antik Tarihte devrimleri yapanlar üretici olan köylüler ya da serfler veya köleler değildir ve hiçbir zaman olmamıştır. Eğer bunlar "barbarlar" ise, bu nasıl açıklanacaktır? Haydi burjuvazi ve İşçi sınıfı da üretici güçlerin gelişmişliğinin ortaya çıkardığı sınıflardı diyelim buradan devrimci özne ve üretici güç özdeşliğinin çelişkiyi kurtarılabilceğini varsayalım. Sınıfsız toplumlardaki devrimler için de, devrimin üst yapının kökten değişmesi anlamını bir yana bırakıp bir sınıftan diğer sınıfa iktidarın geçmesi olarak anlayalım ve sınıfsız toplumlarda devrimler olmamıştı diye geçiştirelim. Ama antik tarihte devrimleri yapan barbarlar, daha geri bir üretim ilişkisini ve üretici güçlerin daha geri bir düzeyini temsil ederler. Ayrıca kandaş sınıfsız toplumu ve ona yakınlığı. O zaman bu nasıl açıklanacak? Ve bütün bu ortak hiçbir karakter göstermeyen özneler nasıl hangi kavramlar aracılığıyla üretici güçlerin yani yapının bir ögesinin bir özne haline gelmesi olarak açıklanabilecek?

Kaldı ki, Antik Tarih'te sorun aslında çok daha da karmaşıktır. Neolitik Devrim ve Sanayi devrimi arasında Üretici Güçler neredeyse hiç gelişmemiştir, ama bu gelişmemeye rağmen devrimler gerçekleşmiştir. O zaman üretici Güçlerin Gelişimi ile Devrim nasıl birbirine bağlanacaktır?

Görüldüğü gibi, *Manifesto* ve *Önsöz*, diğer ifadeyle **Özne** ve **Yapı** paradigmaları, Tarihsel Maddeciliğin daha doğarken ilk çığılığında ifadesini bu farklı ilkeler, buraya kadar sadece tadımlık olarak değinilen çok temel ve aşılmaz gibi görünen sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Yapı ve Özne Sorunuyla Modern Tarihteki Karşılaşmalar

Ama Kıvılcımlı'ya geçmeden önce bu sorunla özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan karşılaşmalar konusunda bir iki değinme yapılabilir.

19. Yüzyılda işçi hareketi ve Marksizm, yaygınlığı Batı ile sınırlı olduğu sürece; Tarih de Avrupa tarihi ile ve esas olarak modern tarih ve toplumsal ilişkilerle sınırlı olduğu sürece, bu çelişkiyi görmek hem zordu hem de Marks'ın bu Yapı ve Özne arasındaki ilişkiyi kurmak için söyledikleri tatmin edici bir cevap sunar görünüyordu.

Batı ve Modern tarih söz konusu olduğunda, İşçi Sınıfı ile Üretici Güçler kavramı, yani Yapı ve Özne arasındaki ilişki kolayca kurulabilir bir görünümdeydi. Devrimci sınıf olan işçiler bizzat modern üretim sürecinin içinde yer alıyorlardı, bizzat onun ürünüydüler ve dolayısıyla aynı zamanda bir Üretici Güçtüler.

Böylece Üretici Güçler kendisi de bir üretici güç olan İşçi Sınıfı aracılığıyla bir özne olarak ortaya çıkar görünüyordu. Yani Yapı ve Özne paradigmaları, aynı gerçekliğin iki farklı yanı gibi görünüyordu, İşçi Sınıfının hem "*Devrimci Sınıf*" ve hem de "*en büyük Üretici Güç*" olmasından dolayı.

Tarih de bu eşitliği doğrular görünüyordu ta İkinci Dünya Savaşı'na kadar. İşçi hareketi Avrupa ve Amerika ile sınırlıydı, üretici güçler ve işçi sınıfı birlikte geliyordu. Birbiri ardınca İşçi hareketleri, örgütleri partileri ortaya çıkıyor, büyüyor ve toplumdaki en radikal değişim özelemlerini onlar dile getiriyorlardı.

Ancak İkinci Dünya savaşıdan sonra bu resim değişmeye başladı hatta tam tersi bir durum ortaya çıktı.

Artık Kapitalizmin üretici güçlerin gelişim düzeyi için bir engel olduğu açık olarak ortaya çıkmasına rağmen ve en büyük üretici güç olan devrimci sınıf yani işçi sınıfı var olmasına ve örgütlü olmasına rağmen, ne bu sınıf devrimcilik yapıyor ne de devrimler oluyordu. Buna karşılık devrimci hareketler, köylü ve ulusal kurtuluş hareketleri olarak Üçüncü Dünyaya kayıyordu.

Bu durum ister istemez Marksist teoride ciddi bir bunalıma yol açtı. Özne ve Yapı ilişkisi ve özdeşliği eskisi kadar kolayca kurulamıyordu artık. Evet Üretici güçler gelişmişti ve ilişkilere sığmıyordu ama “en büyük üretici güç” olan İşçi Sınıfı bu güçlerin özne hali, davranması gerektiği gibi davranmıyordu.

Troçkizm – Klasik Marksizm

Bu bunalıma Troçkizm diye bilinen klasik Marksist gelenek, klasik Marksist geleneğin kavramsal araçlarıyla, "öznel koşullar" la bir açıklama sunuyordu.

Avrupa'da geri bir ülkede (Rusya) devrim olması, bu devrim yayılamayıp tecrit olunca, tam da üretici güçlerin geriliği durumunda sosyalizm olamayacağı, Marks'ın dediği gibi bütün pislikler geri döndüğü için Sovyetlerin bürokratik yozlaşmaya uğraması ve bu yozlaşmanın da Üçüncü Enternasyonal ve Ekim devriminin etkisi ve prestiji ile bütün dünya işçi hareketini öznel olarak felç etmesi şeklinde bir açıklama getiriyordu.

Bu açıklamaya göre de sorun öznel koşullarla ilgiliydi. Sorun bu öznel zaafın aşılması olarak koyuluyor ve yapı ve özne sorunları kendi içinde az çok tutarlı olan bu açıklamanın **ufku dışında** kalıyordu.

Bu açıklamanın gücü, bir bakıma tam da güçsüzlüğünün, en temel sorunlardaki körlüğünün ve onları gündem dışında tutuşunun nedeni olarak ortaya çıkıyordu.

Merkez ve Çevre veya Üçüncü Dünyacılık veya "Dörtlü Çete"

Bir diğer gelenek yine bu dönemde "*Üçüncü Dünyacılık*" biçiminde oluştu. Devrimci hareketlerin geri ülkelere ve sömürgelere kayması sonucu bu öznelerin yapı ile ilişkisinin nasıl kurulacağı sorununu gündeme getiriyor ve bunlar, ekonominin dolayısıyla, kapitalist sistemi bir merkez ve çevre çelişkisi içinde ele alarak, Özne'yi, yani Üçüncü Dünyadaki Hareketleri, Yapı'ya bağlamaya çalıştılar. Son duruşmada bu bağı ekonomi: ve onun da temelinde yoksulluk, sömürü ve baskı üzerinden kurmaya çalıştılar. Ama bunların hiç de bu bağı kurmaya yetmediği, yoksulluk, sömürü ve baskının bütün sınıflı toplum tarihinde görüldüğü, bu açıklama çabasının en zayıf yeri idi.

Yapısalcılık

Avrupa'da ise, İşçi Sınıfının devrimcilik gösterememesinin ortaya çıkardığı hayal kırıklığı ve bunalım, özne tarihten çıkarılarak, bu kategori reddedilerek, yapısalcılığa geçilerek çözülmeye çalışıldı.

Türkiye'de de Küçük burjuva devrimciliğinin kendisinde büyük bir keramet bulduğu, Kapital'i okumadan "*Kapitali Okumak*" diye kitap yazan Althusser'in "*Tarihin öznesi yoktur*" önermesi, Marks her ne kadar Tarihin değil de devrimlerin özneleri ile meşgul idiyse de, bu geçiş ve sorun karşısında teslim bayrağını çekişin bir sembolü olarak görülebilir.

Bu akımın evriminin; özneyi tarihten silişinin, yani yapısalcılığın, nasıl bir öznelciliğe evrimleşip çölde yok olan bir akarsu gibi buharlaştığı, Perry Anderson'un *Tarihsel Maddeciliğin İzinde* adlı eserinde etraflıca anlatılmaktadır.

Post Marksizm

Ancak tarihin ince alayı öyledir ki, öznenin yok edilerek sorunun çözümünün arandığı noktada ortalığı özneler kapladı: İşçi Sınıfı ortalıkta yoktu ama, Kadın Hareketi, Ulusal Kurtuluş Hareketleri, Siyah Hareketleri, Ekoloji Hareketleri, Barış Hareketleri gibi, üretim süreçleriyle doğrudan ilişkisi olmayan, sınıfların aksine üretim ilişkileri içindeki konumlarına göre ortaya çıkmayan özneler ortalığı

kapladı. İşçi sınıfı her hangi bir devrimcilik gösteremez, Keynezyanizmi savunmakla uğraşırken, bu "Yeni Sosyal Hareketler" çok radikal bir çıkış gösteriyorlardı.

Peki o zaman bu nasıl açıklanacaktı? İşçi Sınıfının kendisi de bir üretici güçtü ve o zaman özne ve yapı arasındaki ilişkiyi kurmak kolay olabiliyordu. Şimdi bu öznelerin varlığını yapıya, üretici güçlere bağlamak nasıl mümkün olacaktı? Bu yöndeki çabalar genellikle Post Marksizm biçiminde Marksizm'in terki ile sonuçlandı. Bu yöndeki son çabalardan birini, bunların son silik yankısını, belki de kuğu çığlığını, Negri'nin "Çokluk" unda görüyoruz.

Ama tıpkı Yapısalcıların Özneyi yok ettikleri yerde tarihin ince bir alayıyla ortalığı özneler kapladıysa; Negri'nin bu ortalığı kaplamış öznelere "Çokluk" dediği yerde bir yokluk ortalığı kapladı.

Ama bu yokluğa da Politik İslam veya Ulusal Çatışmaların varlığı damgasını vuruyordu veya bunların varlığı o yokluğun öteki yüzüydü.

Teoriye İlgisizlik ve Problemin bilinçlerden Kayboluşu

Ama bu arada zaten Duvar yıkıldığından beri artık Marksist teorinin de bir yeri kalmadığından, bu sorunları tartışacak ve ortaya koyacak kimse de kalmadı.

Bunu tartışacak insanların ve bu insanlara yön verecek bir sosyal hareketin olmaması bu sorunlar olmadığı anlamına gelmiyordu elbette. Ama somut durum buydu.

Böylece Yapı ve Özne sorunu ve bunların çelişkisi, bu bağlantının modern tarihte doğrulanmaması veya bu bağlantıyı Marks'ın koyduğu biçimin modern tarihi açıklamaması, fiilen, kendileri günlük politikanın girdabında ayakta durmaya çalışan tek tük Marksistlerin bilincinden ve gündeminden düşmüş oluyordu.

Dolayısıyla bu varlık ve özne sorunuyla Antik Tarih'te karşılaşmış şimdiye kadar bu alanda en sistemli çabayı göstermiş bulunan Kıvılcımlı'nın yaptığı'nın öneminin ve anlamının anlaşılmasının koşulları da ortadan kalkmış bulunuyordu.

Kapitalizm Öncesi Tarihte Yapı ve Özne Sorunu

Marksizm, Yapı ve Özne ilişkisini kurmakta, sadece İkinci Dünya Savaşı sonrası modern tarihte sorunla karşılaşılıyordu; sorun çok daha köklü ve aşılmaz olarak, tüm Antik Tarih'te yani kapitalizm öncesi sınıflı toplumlarda ortaya çıkıyordu.

İşte Kıvılcımlı'nın teorik katkısı, bir bakıma, kavramsal iç tutarlılığa değer veren ve eleştirel Devrimci Marksizm'in özne ve yapı çelişkisini aşmak, bu farklı ilkeleri bir ilkede birleştirmek için giriştiği en kapsamlı ve sistematik çaba olmasındadır.

En büyük devrimci güç işçi sınıfı denilerek belki modern tarihte yapı ve sınıf arasındaki kavramsal geçiş sağlanıyor görülebilirdi. Ve eğer kapitalizm öncesi tarihte devrimleri yapanlar üreticiler, yani esas olarak köylüler veya köleler olsaydı, bu üreticilikten hareketle "En büyük üretici güç üreticilerin kendileridir" denilerek, sınıf ve üretici güç özdeşliği kapitalizm öncesi tarihe de uzatılabilir ve sistem belki bir ölçüde kurtulabilirdi.

Ama kapitalizm öncesi tarihte modern tarihte işçi sınıfının gördüğü işlevi görenler, henüz Komün yaşamından kopup uygarlaşmamış barbarlardı. Üretici ve ezilen sınıflar ise devrimci bir sınıf oluşturmuyorlardı. Keza bu barbarlar üretici bir sınıf olmadıkları gibi, üretici güçlerin gelişmişliğine dayanmıyorlardı, genellikle daha geri bir üretici güçler seviyesini temsil ediyorlardı.

Ve nihayet, klasik tarihte üretici güçlerin gelişmesi de söz konusu değildi. Sanayi devrimine kadar neredeyse hiçbir gelişme yoktu. Var olan gelişmeler nicel denebilecek karakterdeydi, bu sınırlı gelişmelerle tarihin o tüm karmaşıklığını ve onlarca tarihsel devrimi açıklamak mümkün değildi.

Bu durumda, bir Marksist olarak Kıvılcımlı'nın karşısına şu soru çıkıyordu: bu gidiş o teorinin kavramlarıyla nasıl açıklanabilirdi? Eldeki kavramlar Böyle bir açıklamayı olanaklı kılıyorlar mıydı?

Sorunun Kıvılcımlı Tarafından Koyuluşu

Bu sorunu bizzat onun kaleminden okuyalım:

"Şimdi burada genellikle deyimlendirilen Devrim şartlarını, Tarihsel Devrim problemi ile karşılaştıralım:

1 - Antika Medeniyet "**sınıfların zıtlaşması üzerine kurulu**" bir Toplumdur. Orada ezilen sınıf: **Kölelerdir**.

2 -**Kölelerin kurtuluşu için antika üretici güçlerle, antika üretim münasebetleri arasında "birlikte varolamaz"lık yetmiş midir? Hayır. Bu, moda deyiimiyle "coeksiztans: Birlikte varoluş" imkânsızlığı, ne köleleri, ne antika medeniyetleri kurtarabilmiştir. Tersine bütünüyle Toplumu batırmıştır. Neden? Tarihsel maddeciliğin üçüncü şartına geliyoruz:**

3 - Çünkü, Antika medeniyetlerde "**en büyük üretici güç olan devrimci sınıf**" yoktur. O neden?

4 - Çünkü: Antika medeniyetlerde "**Devrimci elemanların sınıf olarak örgütlenmesi**"ni gerektiren bütün üretici güçler "**eski toplumun içinde meydana**" gelememiştir. Ve o yüzden medeniyet batmıştır.

Tek başına her kadim medeniyet için doğru olan bu kural, bir Antika medeniyet battıktan sonra, başka bir antika medeniyetin doğuşunu aydınlatmakta yetersiz kalır. **Bir medeniyet** batmıştır, ama "**medeniyetler**" hiçbir vakit yeryüzünde sona ermemişlerdir. Antika Tarihin hiçbir çağında insanlık bütünü ile medeniyetten uzaklaşıp, ebediyen barbarlığa dönememiştir. Tersine, her batan medeniyetin yanbaşı da yeni bir medeniyet, (hatta kendi üzerinde bir Rönesans) daima doğuvermiştir.

Öyleyse, ortada: Medeniyetin tümüyle ve kesince **yokolması** değil, bir biçimden başka biçime geçmesi vardır. Son arkeoloji belgeleri, Irak'tan başka hiçbir yerde, kendiliğinden yeni bir medeniyet doğmadığını, en bağımsız görünen Amerika "Yerli" kültürünün bile Uzakdoğu'dan sıçrama olduğunu, daha önceki mitoloji elemanlarıyla da desteklenince ispat etmiş gibidir. İlk Irak medeniyetinden Modern çağa dek gelmiş medeniyetin özellikle geçit konaklarında "üretici güçler" bakımından durum ne olmuştur?

Antika medeniyetleri deviren güç, Toplumun kendi içinden doğma, amacı belirli bir sosyal sınıf olmamışsa da, Toplum dışından başka bir Toplumun vurucu gücü gelmiş, eski medeniyeti baskınla yıkıp yerle bir etmiştir. Bu dışarıdan gelen güce, Greklerin "Yabancı: Ecnebi" anlamına kullandıkları "**BARBAR**" adı veriliyor. (Osmanlı: Atalarından dirlikçi olmayan bütün öteki yurttaşlara "**ecnebi**" derdi.) Tarihsel maddeciliğe göre:

"**Güç (zor, acı kuvvet): Yeni bir Topluma gebe olan her eski Toplumun ebesidir. Gücün kendisi de bir ekonomik kudrettir.**" (40)

Antika Tarihte "güç" barbar kılığına girip medeniyet Toplulumunu yıkıyordu. Bu en görmek istemeyecek bir göze batan olaydı. Yıkış sebebi: Eski medeniyetin "**Gebe**" olmayışından ileri geliyordu. Eski medeniyet yıkıldıktan sonra, doğan Yeni medeniyetin hangi üretici güç, nasıl "**ebesi**" oluyordu. Problem bu idi. Yalnız bu noktanın aydınlatımı, Tarihsel Devrimlerin en kör düğümünü çözebilirdi. Ne çare ki, tarihsel maddeciliğin keşfedildiği gündenbergi, resmi Tarihsel bilimler (Fransızca'nın akar deyiimiyle "**c'en etait fait**": İşi bitik) duruma girmişlerdir."

Bu satırlarda çok açık görüldüğü gibi, Kıvılcımlı sorunu belki Yapı ve Özne sorunu olarak adlandırmamıştır ama ortada nasıl çok temel ve zor bir sorun bulunduğunun tamamen farkındadır ve bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kıvılcımlı'nın önünde bir değil, birbiriyle de çelişen ve bağlantısı kurulması gereken, çözülmesi gereken birçok sorun bulunuyordu. Örneğin, Antik Tarihte Üretici Güçler (Teknoloji) neredeyse gelişmediğine göre, Üretici Güçlerin gelişmesinin devrimlerin ve toplumsal değişimin temeli olduğu önermesi nasıl ayakta kalacaktı?

Öte yandan en büyük üretici güç olan Devrimci Sınıf yoksa, bu sınıfın işlevini gören ve daha geri bir üretici güçler seviyesini (teknolojiyi) temsil eden barbarların nasıl olup da "*Tarihsel*" de olsa devrimler yaptığı sorusu ortaya çıkıyor ve her ikisi de (yani hem tekniğin gelişmemesi hem de barbarın geri bir teknik düzeyi temsil etmesi) üretici güçlerin (tekniğin) gelişmesinin devrimlerin ve tarihin esas devindirici gücünün olduğu önermesini; Marksizm'in bu en temel önermesini gözden geçirmeyi gerektiriyordu.

Buradan iki çıkış görülür, ya üretici güçlerin bu değişimin motoru olduğuna ilişkin önermenin reddi ya da üretici güçlerin yeniden daha dakik olarak, tüm bunları da kapsayacak ve açıklayacak şekilde yeniden tanımlanması. Hikmet Kıvılcımlı ikincisini yaptı.

Kıvılcımlı bunu Marks ve Engels'teki kaynağa dönerek, Marks ve Engels'in benzer sorunlar karşısında ifade ettiği unutulmuş göndermelerine dayanarak ve onları antik tarihteki olgular ışığında yeniden yorumlayarak çözmeye çalıştı.

Kıvılcımlı'nın Marks ve Engels'teki Dayanakları

Marks ve Engels eserlerinde ve tüm hayatlarında Tarihsel Maddeciliği esas olarak uygulamışlardır. Bu uygulama iki anlamdadır: birincisi bu teorinin kavramlarını Tarihin tamamına veya belli dönemlere ilişkin uygulama (*Komünist Manifesto*'dan *18 Brumaire*'ye ve *Ailenin Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni*'ne kadar); diğeri: bizzat öğretinin sonuçlarına göre tüm entelektüel ve teorik ve politik faaliyetleri ve dolayısıyla da yaşamları ile uygulama (Madem ki üretici güçler üretim ilişkilerini, onlar da tüm iktisadi ilişkileri belirliyor ve tüm üstyapı bunlar üzerinde yükseliyorsa, öncelikle bunu anlamak ve modern toplumda da bunu belirleyen meta üretimi olduğundan bunu anlamak, yani *Das Kapital*. Ve yine Modern Toplumda bu sorunları aşabilecek tek sınıf olan İşçi Sınıfı'nı birleştirmek, örgütlemek vs... Yani aşağı yukarı tüm bir hayat).

Ama neredeyse tüm eserlerinin ve hayatlarının her iki anlamda da **uygulaması** olduğu bu teorinin, yani Tarihsel Maddeciliğin bir **açıklaması** çok azdır.

Tarihsel Maddeciliği esas olarak sadece *Önsöz*'de sistematik **açıklarlar**, bir de bazı mektuplarında. Hepsi bu kadardır.

Gerçi ilk açıklamaları *Alman İdeolojisi*'dir ama yayınlanmamış ve uzun yıllar "farelerin kemirici eleştirisine" terk edilmiş ve unutulmuştur.

İşte Kıvılcımlı Tarihi Maddeciliği açıklayan bu eserde ve kenarda kalmış mektuplardaki yine açıklamaya yönelik değinmelerde dayanacağı ipuçlarını buldu. Barbarlar ile Üretici Güçler arasındaki bağıntıyı kurmakta bu kaynaklara dayandı.

Örneğin antik tarihte devrimleri yapan Barbarların en büyük özellikleri, onların **kollektif aksiyon** yetenekleriydi. Sınıflı toplumda olduğu gibi bölünmüş dolayısıyla bu yeteneği yitirmiş değildiler.

Marks ve Engels, *Alman İdeolojisi*'nde "*Kollektif Aksiyon*" yeteneğinin bizzat kendisinin bir üretici güç olduğunu söylemiyorlar mıydı? Örneğin şöyle yazıyorlardı:

"Hayatın üretimi, çalışmakla kişi hayatının, döl yetiştirmekle başkasına ait hayatın üretimi, hemen çifte bir münâsebet olarak gözüktür: - Bir yandan tabî bir münasebettir, öte yandan sosyal bir münasebettir.. Bundan çıkan sonuca göre, üretim yordamı (istihsal tarzı), yahut belirli bir sanayi seviyesi: daima kollektif bir aksiyon (topluca eylem) yordamı veya belirli bir sosyal seviye ile ortaklaşa bulunur, ve **kollektif aksiyon yordamlığının kendisi de "bir üretici güç" tür;** insanların erişebilecekleri üretici güçlerin miktarı sosyal durumu şartlandırır; demek "İnsanlık Tarihi" daima, sanayi ve değişim (mübadele) tarihi ile bağlı olarak incelenmeli ve işlenmeli (ekilip biçilmeli) dir." (abç, K. Marks, *Die Deutsche Ideologie*, s. 19).

Bu alıntı aracılığıyla Kıvılcımlı, Barbar'ı, tıpkı işçi sınıfının en büyük üretici güç olması gibi, Kollektif Aksiyon yeteneği aracılığıyla bir üretici güç olarak tanımlayarak, Yapı ve Özne çelişkisini aşma olanağı buluyordu. Bu iki kavram sistemini, tıpkı Marks gibi, **Özneyi doğrudan Üretici Güç olarak tanımlayarak** aşmaya çalışıyordu. Ve bunu yaparken de ustaya sadık bir talebe olarak yine ustasının dediklerine dayanıyordu.

Ama sadece bu kadar da değildi karşılaştığı sorunu çözerken Kıvılcımlı'nın dayandığı.

Engels, ömrünün sonlarına doğru Starkenburg'a yazdığı bir mektupta Tarihsel Maddeciliği tekrar bir özet olarak açıklarken, gelenekleri ve coğrafyayı da ekonomik ilişkiler alanında sayar.

Kıvılcımlı'nın Üretici Güçleri tanımlarken çok zikredip dayandığı alıntı şudur:

"Tarihin belirlendirici temeli olarak baktığımız ekonomik ilişkiler deyince bu ad altında şunu anlıyoruz: Belirli bir Toplum insanların geçimlerini üretimlerini ve (işbölümü bulunduğu ölçüde) ürünlerini aralarında değiştirmelerini anlıyoruz. Demek bütün üretim ve taşıt tekniği bunun içindedir. Kavrayışımıza göre, bu teknik, aynı zamanda ürünlerin değişim (mübadele) yordamı gibi, ürün üleşimini (tevziini) de ve dolayısıyla Kandaş toplum eridikten sonra, sınıflara bölünüşü de, dolayısı ile egemenlik münasebetlerini ve köleliği de, dolayısıyla Devleti, Siyaseti, Hukuku vs.yi de belirlendirir. Ekonomik ilişkiler sırasına, ayrıca, o münasebetlerin üzerinde geçtikleri coğrafya temeli de girer ve çok kez yalnız gelenekle veya vis inertiae (atalet hassasıyla: durunç gücüyle) alıkonularak daha önceki gelişim konaklarından beriye gerçekten aktarılmış kalıntılar da ve tabîi gene her sosyal biçimi dışarıda çerçeveleyen ortam da girer." (F. Engels: *Heinz Starkenburg'a mektup*, 25 Ocak 1894)

Kendi Kaleminden Yeni Üretici Güçler Tanımı

Böylece Kıvılcımlı, yine Marks ve Engels'te de kaynaklar bularak, Üretici Güçler kavramını adeta yeniden tanımlar; bu yolla Özne ve Yapı bağlantısını kurmaya, çelişkiyi aşmaya, bu iki farklı açıklama ilkesini bir ilkede birleştirmeye çalışır.

Bunu sonucu kendi kaleminden okuyalım:

"TARİH VE ÜRETİCİ GÜÇLER

*Klasik Tarih, metafizik metodu yüzünden: Her çağın yalnız örnek yanını ele almıştır; doğuş ve ölüş anlarını yeterince önemsememiştir. Diyalektik metodlu klasik Tarihsel maddecilik: Hangi çağda olursa olsun, insan Toplumunun, genel olarak ve s o n duruşmada, "ÜRETİCİ GÜÇLER"le hareket ettiğini göstermiştir. Amâ, özellikle her çağda ve hele bir çağdan ötekine geçiş konağı içinde,o yere ve zamana göre somut olarak hangi "Üretici Güçler" in ayrı ayrı nasıl rol oynadıklarını araştırma ve bulma yetkisini, artık F e 1 s e f e yerine yalnız ve ancak olaylara dayanan sırf **Bilim**'e ısmarlamıştır.*

Üretici Güçleri başlıca dört bölüme ayırabiliriz:

1- **TEKNİK**: Toplumun tabiatle gürleşinde kullandığı cansız araçlar ve kullanımları. Aygıtlar, avadanlıklar (âletler, cihazlar) ve metodlar (usuller).

2 - **COĞRAFYA**: Toplumunu doğrudan doğruya **dışarıdan**, daha doğrusu **mekân içinde** çevreliyen maddî ortam. İklim, Tabiat, v.s.

3 - **TARİH**: Toplumunu doğrudan doğruya **içeriden** daha doğrusu **zaman içinde** çevreliyen **manevî** ortam. Gelenek, görenek kalıntıları, v.s.

4 - **İNSAN**: Toplumun gerek dış-maddî ortamını, gerek içmanevî ortamını teknik-araçla işliyen **Kollektif Aksiyon (Topluca Eylem)**, Zor ve şiddet anlamlı "**Güç**", v.s.

Sosyoloji bakımından yukarıki dört ÜRETİCİ GÜÇLER dalından yalnız birisini, **TEKNİK** üretici gücü ele almak mümkündür; soyutlaştırılmış (tecrit edilmiş) sosyal olaylar hiç değilse bir kerteyedek teknikle aydınlatılabilir. Hele modern çağda teknik olağanüstü gelişkin olduğundan, öteki üç grup üretici güçler belirli süre için değişmez sayılırsa, yalnız başına Teknik üretici güçler, sosyal olayların gidişinde jalon (yol gösterici sırtık) rolünü oynayabilir.

Tarih bakımından Teknikle birlikte, (Coğrafya-Tarih-İnsan) sözcükleriyle özetlediğimiz öteki üç üretici güç de ele alınmadıkça yeterli aydınlığa kavuşulamaz. Çünkü Tarih son derece somut bir konudur. Robenson masalındaki gibi tek başına kalmış uyduruk insanın değil, gerçek insanın eylemidir. Gerçek insan: Hem **TOPLUM YARATIĞIDIR**, hem **TOPLUM YARATICI**'dir. Tarih, o gerçek insanın: Belirli geçmişinden kalma **gelenek, göreneklerle**, içinde yaşadığı belirli **coğrafya** ve iklim şartlarına göre, belirli bir **teknîğe** ve metoda dayanarak yaptığı yaşama gürleşinde, gene belirli bir seviyeye ulaşmış **Kollektif aksiyonundan** doğar ve gelişir. Tarihte herşeye can veren bu kollektif aksiyondur.

Onun için, araştırmamız **SOMUT TARİH** olduğu ölçüde, insan aksiyonunu manivelâ gücüyle on kat, yüz kat, ve ilh. büyüten **üretici tekniği** elbet başta tutacaktır. Ama, hele Antika Tarih Toplumunda yalnız başına teknik, insanı umutsuzluğa düşürecek kadar yavaş gelişmiştir. Buna karşılık: Her toplumun içinden çıktığı Tarih **gelenek-görenekleri**, içine girdiği **Coğrafya** etkitepkileri altında gösterilmiş. İnsanca **kollektif aksiyon** Teknikten hızlı davranmıştır denilebilir. Onun için, özellikle antika Tarihte, dört küme üretici güçlerin dördünü birden hesaba katmak gerekir. Yalnız teknik, olayların tümüyle aydınlanmasını değil, şemalaştırılmasını bile yapmaya yetemez.

Modern Toplumda Teknik: Maddî coğrafya ve Manevî Tarih üretici güçlerini öylesine kökten ve kolaylıkla havaya uçurabiliyor ki, Toplum hareketinde yalnız Teknikle kollektif aksiyon karşı karşıya kalmış gibidir. Gene de, hangi toplum biçiminde olursa olsun insan: 1- Kendinden önce gelmiş, geçmiş kuşaklardan arta kalan **gelenek-göreneklere** göre, 2-İçinde bulunduğu **coğrafya ortamına** göre, 3 - Elinde tuttuğu **Tekniğe** göre bir **kollektif aksiyon** başarır. Tümüyle insanlığa, dört başlı üretici güçler içinde Teknik: En son duruşmada ağır basmıştır. Ama, Antika Tarihte her belirli medeniyet için: Kollektif aksiyon üretici gücü azaldığı zaman, Coğrafya üretici gücü durmuş, görenek ve geleneğin üretici gücü dağılmış, Teknik gerilemiştir. Böyle bir Medeniyet karşısında: Tekniği daha güçlü olmasa bile yeni bir coğrafya üretici gücünü temsil eden gelenek-görenek ve Kollektif aksiyon güçleri daha üstün olan geri bir barbar toplum, kolayca zafer kazanmıştır."

Kıvılcımlı Özne ve Yapı arasındaki farkı, kollektif aksiyon ve geleneğin üretici güç olduğuna dair Marks ve Engels'in değinmelerine dayanarak, Marks gibi, **özneyi bizzat üretici güç yaparak**,

Marks'ın yolunu izleyerek, hem Marksist teoriyi kurtarmış olur, hem de Antik tarihi anlayabilmek için daha gelişmiş kavramsal araçlara ulaşır.

Kıvılcımlı'nın Üretici Güçler kavramının benzeri bir açıklama dünyada hiçbir Marksist'te yoktur. Bu olmayış rastlantısal da değildir.

Birincisi çoğu dogmatiktir yeni sorular sormazlar ve olaylardan hareket etmezler.

Olaylardan hareket edenleri ise kapitalizm öncesi tarihteki devrimlerle ilgilenmemiştir.

İlgilenseler ve otantik kavramlara dayanarak bu sorunu açıklamaya kalksalar Kıvılcımlı'nın yaptığını yapmaktan başka çareleri kalmaz ya da Üretici Güçlerin gelişiminin toplumsal değişimin özü olduğu önermesini terk etmeleri ve Marksizm'i bırakmaları gerekirdi.

Kıvılcımlı'nın Çabası'nın Reformist Karakteri (Esir Kavramı)

Ne var ki, Kıvılcımlı'nın bu çabası, Varlık ve Özne arasındaki bu ayrılığı bir kapatma çabası olmaktan öteye gitmez. Varlık ve Özne iki farklı açıklama ilkesi olarak var olmaya devam eder.

Kıvılcımlı, ortada gerçekliği iki farklı ilkeyle, iki farklı paradigmayla ele alan bu Varlık ve Özne çelişkisinin niye var olduğu gibi bir soru sormadığı gibi, kendisi fiilen bu çelişkiyle boğuşmasına rağmen, uğraşının konusunun özünde bu çelişkiyi aşmak olduğunu bile görmemiş ve bunu da zaten tam bu nedenle hiçbir yerde ifade etmemiştir. Kıvılcımlı'da böyle bir sorun yoktur.

Gerek Marks'ın, gerek Kıvılcımlı'nın, üretici gücü doğrudan değiştirici özne olarak tanımlayarak, ya da özneyi doğrudan üretici güç olarak tanımlayarak, Yapı ve Özne arasındaki çelişkiyi aşmaya, bir kavramsal bütünlüğe ulaşmaya çalışmaları; gerek Troçki'nin öznel etkenle benzeri sorunu aşma çabası; gerek "Üçüncü Dünyacı" ların ya da "Merkez-Çevre" ile açıklayan "Dörtlü Çete"nin çabaları; gerek Özneyi yok ederek bu sorunu aşmaya çalışanlar; gerek öznelerin çokluğundan ve üretim ilişkileri ile doğrudan bir bağının bulunmamasından başları dönen post Marksistlerin çabaları bir bakıma, elde var olan teoriyi ve kavramsal sistemi kurtarmak için fizikçilerin yirminci yüzyılın başlarında "*esir*" diye bir kavram üretmelerine benzer. Son duruşmada bu çabaların hepsi bunun gibi "reformist" girişimlerdir.

Biz ise şu soruyu soruyoruz: İki farklı Açıklama İlkesinin var oluşunun Nedeni nedir? Niçin böyle birbiriyle çelişkili iki farklı açıklama ilkesi vardır? Bu iki farklı açıklama ilkesinin varlığının ardında hangi daha temel metodolojik yanlış yatmaktadır? Olması gereken bunları şimdiye kadar yapıldığı gibi uzlaştıracak girişimler mi yoksa tamamen başka bir yaklaşım mıdır?

Bu nedenle, bu uzlaştırma girişimlerini bir kenara koyup, tekrar bu çelişkinin kendisine, **varolan çelişkiyi çözmeye değil**; onun **niye var olduğunu** ortaya çıkarmaya çalışalım.

Özne ve Yapı çelişkisinin Varlığı ve Başka Yoklukların Birliği

Özne ve Yapı ayrımı şeklinde ortaya çıkan bu iki farklı açıklama ilkesinin **varlığı**, tıpkı bir madalyonun arka yüzü gibi, başka teorik **yoklukların** öbür yüzüdür. Zaten daha sonra sorunun çözümü de tam bu yoklukları çözme çabasının ürünü olmuştur.

Nedir bu yokluklar?

Hemen hemen bütün ciddi Marksistlerin var olmadığını teslim ettiği: bir **Ulus Teorisi** ve bir sistemleştirilmiş **Üstyapılar Teorisidir**. Bu yokluklar (Ulus ve Üstyapılar Teorileri) ile iki farklı açıklama ilkesinin varlığı (Yapı ve Özne) bir aynı özün ya da sorunun farklı görünümleridir.

Ama Ulus ve Üstyapılardan farklı olarak, bütün (ciddi ve gayri ciddi) Marksistlerin hiç birisinin **var olmadığını söylemediği** bir olmayan daha vardır: Marksist bir **Din Teorisi** yoktur.

Bir Din teorisinin Yokluğuna İlişkin Belirlemenin Yokluğu

Ancak Marksist bir Din Teorisinin olmadığına dair bir belirleme ya da kabul de yoktur, bir Ulus ve Üstyapılar Teorisinin olmadığına dair belirlemenin varlığının aksine.

Ama bir Din Teorisinin olmadığına dair bir belirlemenin yokluğu, bizzat bir üstyapılar ve ulus teorisi olmamasının bir tezahürüdür (görünümüdür).

Yani tam da bir Üstyapılar ve Ulus Teorisi olmadığı için bir Din teorisi olmadığı görülmemektedir; ya da tam tersinden bir formülasyonla, bir Din teorisi olmadığı için, Üstyapılar ve Ulus teorisi de yoktur ve olmadığı görülebilmektedir.

"Din nedir?" diye sorulup buna Marksist bir cevap arandığında, Marksizm'in din tanımının ve bu konudaki programının bütünüyle Aydınlanmanın din tanımından ibaret olduğu, yani aslında ideolojik ve hukuki bir tanım olduğu "*aydınlanmanın kalıntısı*"nın somut olarak bu olduğu görülür.

Ama Din, tamamen olgulara dayanarak, Marksist olarak, **sosyolojik olarak** tanımlandığında, dinin aslında **tümüyle üstyapı, üstyapının somut var oluş biçimi** olduğu görülür.

Bir üst yapıdan diğer bir üstyapıya geçişler, somutta bir dinden diğer dine geçişlerdir. Ve bir dinden diğer dine geçiş de bir topluluk biçiminden diğer topluluk biçimine, cemaate (Ama bu cemaat kavramı bir inanç olarak din için söz konusu edilen cemaatle karıştırılmamalı) geçişlerdir.

Varlığın evrimi somut biçimlerin dönüşümü olarak ortaya çıkar. Yani nasıl fizik evren ve hareket, yani varoluş, somutta bir takım parçaçıklar veya atomlar ve bunların dönüşümüyle; nasıl hayat veya canlı evrenin varoluşu veya hareketi somutta bir takım türler ve bunların dönüşümü ile gerçekleşirse, toplumsal var oluş ve hareket de toplumun somut var oluşu biçiminde, bunun dönüşümü ile gerçekleşir. Bu "Toplumun somut var oluş biçimi" denen de özünde bir cemaat, yani bir din, din de aslında bir üstyapıdır. Bir üstyapı formundan diğer üstyapı formuna geçişler bir dinden diğer dine veya bir cemaatten diğer cemaate geçişler olarak ortaya çıkar.

Yani ekonomik ilişkilerde, mülkiyet ilişkilerinde (ki bu da – ilkel, köleci-feodal vs.- tam değildir ve yanlışlarla doludur. Daha özlü olarak, komün, uygarlık, kapitalizm denebilir.) geçiş, somutta bir dinden diğer dine, bir üstyapıdan diğer üstyapıya, bir cemaat biçiminden diğer cemaat biçimine, daha genel bir ifadeyle toplumun bir somut var oluş biçiminden diğer somut var oluş biçimine geçiş olarak gerçekleşir.

Üretim ilişkileriyle yapılan sıralamayı somutta şöyle yapmak gerekir: komünün dininden ya da cemaatinden (Şamanizm veya Animizm veya Totemizm veya İslam'ın cahiliye dediği, kendi için de örneğin Aleviliğe kadar ayrıca bir evrimi vardır.) uygarlığın dinine ya da cemaatine (ki bu da kendi içinde kabile totemlerinin bu ilişkileri yansıtır biçimde ilişki kurmaları ve bir hiyerarşi oluşturmaları ile başlar ve bir dünya pazarını temsil eden soyut bir Tanrıya doğru evrim gösterir) uygarlığın dininden kapitalizmin dinine (Yani aydınlanmacılığa ve onun somut ve gerici biçimi uluslara) geçiş. Bu geçişler iktisadi ilişkilere uyan yeni üstyapı kuruluşları, yani dinden dine geçişlerden başka bir şey değildir.

İşte Marksizm'de olmayan, eksik olan, **toplumsal varoluşun ve evrimin bu somut biçiminin ne olduğu sorusu ve bu sorunun cevabı da yoktur**. Bu yokluğun ardında da bir üstyapılar teorisinin yokluğu bulunmaktadır. Tam da o yapı ve özne ayrımını ve çelişkisini ortaya çıkaran bu yokluğun kendisidir. Devrimlerin somut olarak bir dinden diğer dine, bir topluluktan diğer topluluğa geçişler olduğu görülmediği için, aslında analitik bir kavram olan sınıflar ya da üretici güçler bu somut üstyapı formunun yerine ikame edilmişlerdir. Bu da sorunu Kıvılcımlı da görüldüğü gibi daha içinden

çıkılmaz kılmış, devrimin, tanımı gereği, son duruşmada üstyapının değişimi olduğuna tamamen aykırı olarak bizzat üretici güçler hem devrimin nedeni hem de devrimi yapan özne olarak ortaya koyulmuşlardır.

Ama bu **toplumun evriminin somut biçiminin ne olduğu** sorusunun yokluğunun ardında da Toplum kavramının tanımlanmamışlığı ve bu tanımlanmamışlığının da bilinmediği bulunmaktadır.

Bu da aslında tıpkı dinde olduğu gibi **Aydınlanmanın toplum kavramına dayanmanın sonucudur**. Aydınlanma, toplumun somut var oluş biçimi nedir soramazdı çünkü dini, yani bir toplumun tüm üstyapısını, inanç diye bir hukuki kategoriyle tanımlayıp, kendisinin basit bir eklentisine dönüştürüyordu. Kendi somut biçimine de toplum diyor ve din olmadığını iddia ediyordu. Yani toplumun aydınlanmanın tanımladığı biçimiyle somut var oluş biçimini toplam olarak tanımlıyordu.

Yani toplum kavramının kendisi bizzat aydınlanma dininin bir kavramıydı. Kendisinin tanımladığı cemaate toplum diyor, diğer üstyapıları ise bir cemaat olarak, bir inanç topluluğu, tanımlıyordu.

Aydınlanma da, Toplum'u aslında bütün diğer dinler gibi insanlar arası ilişki olarak tanımlıyordu. Aslında her din insanlar arası ilişkiyi tanımlar, çünkü üstyapıdır insanlar arası ilişki son duruşmada. Dolayısıyla aydınlanma da bir din olduğu için böyle yapar.

Ama tıpkı kendisinin bir din olmadığı iddiasında olduğu gibi, bunun bir din, dolayısıyla cemaat dolayısıyla bir üstyapı değil, toplum olduğu iddiasındadır. Aydınlanmanın bütün toplum kuramları, aslında nesnel olarak bu dinin cemaat tanımlarıdır. Bütün toplum kavramı kullanımları, aydınlanmanın cemaati anlamında okunmalıdır. Tıpkı bütün din, bilim vs. kavramlarının aydınlanmanın din ve bilim kavramları yani bu dinin kavramları olması gibi.

Marksizm'deki **Toplum kavramı da bizzat Din kavramı gibi Aydınlanmacılığın Toplum kavramıdır**. Toplum'un "insanlar arası ilişkiler" olduğu şeklindeki, toplumsal sözleşme anlayışı vardır Marksist Toplum kavramının da ardında.

Bütün o Yapı ve Özne çelişkilerini ortaya çıkaran, tarihi anlaşılmaz kılan bu en temeldeki yanlışlar, aydınlanma kalıntılarıdır. Bu kalıntılardan temizlenmeden Marksizm kendisi olamaz.

Yapı ve Özne ayrımının varlığını yaratanın aslında Toplum ve onun somut var oluş biçimleri arasındaki bir ayrıma ilişkin kavramsal çerçeve ve teorinin bulunmaması olduğu; bunun da ardında Aydınlanma dininin toplum ve topluluk (Cemaat) kavramları bulunması, yani Aydınlanma cemaatinden olana Toplum, inanç denerek politikadan dışlanana Cemaat (Topluluk) denmesidir.

Din Teorisinin Kuruluşuna Kıvılcımlı'nın Katkısı

O halde, tekrar ilişkiyi özetleyelim. Yapı ve Özne ayrımının varlığı, **son duruşmada, Din ve Toplum kavramlarının Aydınlanma dininin din ve toplum kavramları olduğu, kendisinin din ve cemaat olmadığı şeklindeki varsayıma dayanır**.

Bu iki gizli varsayım, bir yandan modern toplumun dininin, somutta onun gerici biçiminin, yani ulusun bir cemaat olduğu keşfiyle modern ulus ve ulusçuluk teorileri ile sarsılır, diğer yandan, Kıvılcımlı da Kapitalizm öncesinde dinin aslında tüm üstyapı olduğu sonucunu çıkarmaya yol açacak (kendisi bu çıkarsamayı yapamaz) araştırmaları ve sonuçlarıyla sarsılır. Diğer bir ifadeyle, ulus ve ulusçuluk üzerine son teoriler, **ulusun bir din olduğu** (yani modern toplumun temel ve somut var oluş biçiminin)sonucunu çıkarmaya varacak ilk adımları; Kıvılcımlı'nın kapitalizm öncesi üzerine araştırmaları da, **dinin din olmadığı** sonucunu çıkarmaya varacak ilk adımları atar.

Yani biri modern diğeri antik toplumu ele alan iki farklı paradigma, zıt uçlardan yola çıkarak, tıpkı bir tüneli iki ayrı ucundan kazmaya başlamak gibi, aynı sonuca doğru yol almışlardır. Yapılması

gereken nerdeyse birbirine değecek kadar yaklaşmış, ama bunun farkında olmadıkları için başka yönlerde çıkış arayan bu iki tüneli birleştirmekti. Bizim yaptığımız da bu olmuştur. Bu sonuçları Marksizmin Marksist Eleştirisi adlı kitabımızda derli toplu sunmaya çalıştık.

Buna göre, bir Ulus ve üstyapılar teorisinin yokluğunun nedeni de tamı tamına bir Din Teorisinin yokluğudur. Onlara ilişkin bir teorinin olmaması aslında bir din teorisinin yokluğunun somut bir görünümünden başka bir Şey değildir.

O halde, bu zincirin kurulması veya zmlenmesinde bir Din Teorisi'nin varlığı veya yokluğu kritik önemdedir.

İşte, **Kıvılcımlı'nın en önemli katkıları, bu zincirde, Din Teorisi'nin oluşumunda katettiği yol ve sağladığı derinleşmedir.** Yani sanılanın aksine, Kıvılcımlı'nın esas büyük katkıları, **retici Güçler Teorisine ilişkin söyledikleri değil**, Dinin ne olduğuna ilişkin kavrayışta kat ettiği yoldur.

Gerçi kendisi bir Marksist Din Teorisi, dolayısıyla bir üstyapılar ve Ulus Teorisi kuramamıştır ama böyle bir teorinin kurulması için öbür uçtan başlayarak **yolları döşemiştir.**

Tıpkı retici güçlerin eski ilişkiler içinde gelişmeleri gibi, Kıvılcımlı, eski kavramların; yapı ve özne ayrımlarının aşılmasını sağlayacak, "styapı" kurmayı sağlayacak muazzam ilerlemeler sağlamıştır. Ama bütün bu ilerlemeler eski kavramsal çerçevenin bağrında gerçekleşmiştir.

Kıvılcımlı, dinin maddi üretim hayatıyla olan doğrudan bağını göstermiştir. Onun aynı zamanda örneğin bir hukuk olduğunu göstermiştir. Ama en önemlisi, Ortadoğu uygarlık dinlerinin tek Allah'ının **hukuki, epistemolojik ya da ontolojik değil, sosyolojik bir varlık** olduğunu görmüş ve **Allah'ı sosyolojik olarak ele almıştır.**

Kıvılcımlı bu sosyolojik Allah kavramı aracılığıyla örneğin insanı da Allah'ın yarattığı gibi sonuçlara ulaşmıştır. Ama Bu Allah, tıpkı milliyetçilerin milliyeti ve milleti gibi, aydınlanmanın veya Allah'a inananların Allah tanımlarındaki Allah değil, sosyolojik bir Allah'tır. Milliyetçi değil de sosyolojik bir milliyet ve millet tanımının yolu da, sosyolojik bir Allah ve Din tanımlamasından geçer.

Mantıksal olarak da dinin din olmadığı anlaşılamadan, ulusun bir din olduğu anlaşılamazdı. **Tarihsel olarak** ulusun bir din olduğunu anlaşılamadan dinin din olmadığı anlaşılamazdı.

Yani somut tarihte, mantıki yolun tersinden kat edilmesi gerekiyordu. Kıvılcımlı'nın bu katkılarının bir din teorisine yol açabilmesi için, ulus teorisinde ilerlemeler olması gerekiyordu.

"Taş yerinde ağırdır."

Ulus Teorisinde Kopernik Devrimi

Sorunun zm yolunda ilk açılım, Ulus Teorisi alanında gerçekleşir. Kritik yıl 1983'dr, yani tam çeyrek yüzyıl ncesi. Bu yıl ulusçuluk zerine Gelner, Hobsbawm ve Anderson'un kitapları yayınlanır.

Bu kitapların ikisinin yazarı olan Hobsbawm ve Anderson da Gellner'in ulusçuluk tanımını paylaştıklarını söylerler. Yani her üç yazar da aynı ulusçuluk tanımında anlaşmaktadırlar ve aslında kritik teorik katkıyı yapan Gellner'dir. Bu teorik katkının o zamana kadarki ulus ve ulusçuluk teorilerinden çok temel bir metodolojik farkı vardır.

O zamana kadarki bütün ulus teorileri uluslara bakarak, onlar arasında ortak olanı arayarak bir ulus tanımına ulaşmaya çalışmışlardı ve bu tam bir teorik fiyaskoyu temsil ediyordu.

Bunlar ise, ulus nasıl bir topluluktur sorusunu sorarlar. Ulusu başka topluluk biçimleriyle kıyaslayarak anlamaya çalışırlar. Cevap: ulusun sınıflar gibi değil, dinler, dernekler, cemaatler gibi

bir topluluk olduğudur.

Bu ulus ve ulusçuluk alanında gerçek bir "*Kopernik Devrimi*"dir. Aslında yaptıkları son derece basit bir metodolojik değişimdi, Ulusun ne olduğunu anlamak için onu ulusun dışındakilerle kıyaslamak.

Ulusa bakarak ulusun ne olduğu tanımlanamaz. Onu daha büyük bir küme içinde onu o kümenin diğerlerinden ayıran özellikleriyle tanımlamak mümkündür. İnsanlara bakarak insanları tanımlayamazsınız: Onu ancak, diğer hayvanlarla ilişki içinde, o daha büyük küme içindeki ayırıcı özellikleriyle tanımlayabilirsiniz.

Ulus ne türden bir toplum ya da topluluktur sorusu, onun örneğin sınıflar gibi olmadığını, dinler gibi olduğunu gösterir. Yani Andersonun yanlış anlaşılmış kitabının deyiimiyle uluslar **cemaatlerdir** (Komünete, Gemeinschaft, Topluluk) diğer ama **politik** cemaatler.

Ama cemaatlerin örneğin sınıflardan farkı şudur, insanlar kendilerini öyle kabul ettikleri an o cemaatler var olurlar. Ama sınıflar böyle değildir, insanların irade ve kabullerinden bağımsız olarak sınıflar vardır ve insanlar belli bir sınıftandırlar.

Yani uluslar olduğu için ulusçular değil, ulusçular olduğu için uluslar vardır. Tıpkı Müslümanlar olmadan Müslümanlık olamayacağı gibi, Türkler olmadan da Türklük olmaz.

O halde, ulusçular olmadan ulus olamayacağına göre, Ulusçuluk nedir?

Gellner'in bütün diğer yazarlarca da kabul edilen tanımına göre, "**ulusal olanla politik olanın çakışması ilkesi**"ni kabul etmek ve savunmaktır ulusçuluk.

Marksizm ve Ulusçuluk

Ulusçuluk böyle tanımlandığı an, o zamana kadar Ulus konusundaki bütün Marksist programın ulusçu karakteri da ortaya çıkıyor ve çelişik gibi görünen fenomenler açıklığa kavuşuyordu.

"*Ulusların kaderlerini tayin hakkı*", **tamı tamına "ulusal olanla politik olanın çakışması"** ilkesinin savunması değil miydi?

"*Ezen bir ulusun özgür olamaz*" da aynı şekilde ulusçuluğun bir ilkesiydi.

Enternasyonalizmin de özünde ulusal olanla politik olanın çakışması ilkesine dayandığı, yani ulusçu bir ilke olduğu ortaya çıkıyordu.

Böylece çelişkili gibi görünen, dünyadaki ulusların büyük bölümünü, ulusçu olmadığı iddiasındaki Marksistlerin yaratması; Marksistlerin kurduğu bütün devletlerin ulusal devlet olması; Enternasyonalizmin aslında hiçbir zaman somut bir işlev görmemesi; "sosyalist ülkeler" arasındaki ulusal savaşlar; onlar yıkıldıktan sonra ulusal boğazlaşmaların ortalığı kaplaması; dünyada sosyalistlerin programı olan bir ilkenin (Lenin: "*ulusların kendi kaderini tayin hakkı*") neden aynı zamanda emperyalizmin de (Wilson) savunduğu bir ilke olduğu; sosyalizmin niye bir ulus teorisi olmadığı; ulusçuların niye sosyalist; sosyalistlerin niye ulusçu olduğu gibi sorunların hepsi bir tek darbede çözülmüş oluyordu.

Çünkü Marksistlerin ulus tanımları bizzat ulusların ulusçuluk tanımlarıydı ve ulusçular ulusun ne olduğunu anlayamazlardı. Marksistler de ulusçuların ulus tanımlarıyla ulusu tanımladıklarından ve dolayısıyla ulusçu olduklarından ulusun ve ulusçuluğun ne olduğunu anlayamıyorlardı.

Böylece birçok sorun bir kalemde çözülyordu.

Programatik Sonuçlar

Ulusçuluk, "*politik olan ile ulusal olanın çakışması*" ilkesi ise, Marksistlerin programı, **ulusal**

olanla politik olanın çakışması ilkesini reddetmek olabilir. Ancak o zaman ulusçu olmaktan ıkabilirlerdi.

Yani **ulusal olan** da tıpkı bir din gibi, kanarya severlik gibi, bütünüyle politik bağlamı ve anlamından boşalmalı, tümüyle **özel bir sorun olmalıydı**. "*Proletarya diktatörlüğü*", ulusal olanla politik olanın çakışması ilkesi karşısında onu özel olmaya zorlayan bir diktatörlük olabilir.

Böylece bu bildiriye sunan Demir Küçükaydın, daha 1990'ların ortalarında, önce *Özgür Gündem* ("*Milliyetçiliğin Sonu*") gazetesinde, sonra *Sosyalizmin Sorunları* ("*Enternasyonalizmin Sonu*") dergisinde, Gellner'in tanımına dayanarak, işçi hareketinin ve Marksist hareketin dayandığı "*enternasyonalizm*" ve "*ulusların kendi kaderini tayin hakkı*" gibi ilkelerin ulusçu karakterini gösterip, o zamana kadar bilinenlerden tamamen farklı olarak, bu önermenin mantık sonuçlarına giderek bunun Marksist programatik formülasyonunu yapıyordu: **Ulusal olanla politik olanın bağının koparılması**.

Sosyalistlerin ulusal sorun konusundaki programı bu olabilir. Ulusal olan da, gerçekten laik ülkedeki din gibi, özele, kişisele ait olmalıydı. İsteyen ulussuz olur istene de üç kişi bir araya gelip istediği ulusu kurabilir.

İki Farklı Ulusçuluğun Ayrımı

Bu devasa bir adımdı, birçok sorunu çözüyordu ama içinde iki hatası, iki gizli varsayımı vardı. "*Ulusal olan*"dan, bugünkü uluslar ve ulusçular gibi, bir tarihe, bir dile, bir dine dayanan ulusçuluğun ulusal olan dediklerini anlıyordu. Dolayısıyla, "*Ulusal olanın kişisel ve özel olması*" derken, bir dile, dine, soya, tarihe dayanan ulusalın özele ait olmasını anlıyordu.

Yani aslında farkına varmadan, bir dile dine dayanmayan, nispeten daha demokratik bir ulusçuluktan başka bir şeyi savunmuş olmuyordu.

Çünkü "*ulusal olanla politik olanın çakışması ilkesi*"ni savunmak ulusçuluk ise, **ulusal olan** ile de bir dille, bir dinle, bir soyla, bir tarihle tanımlanacak diye bir koşul yoktur. Pek ala, burjuva devrimlerinin ilk evresinde olduğu gibi; Marks-Engels ve Lenin'lerin "*Demokratik Cumhuriyet*" ilkesinde olduğu gibi; **hiçbir dinsel, dinsel, tarihsel vs. göndermesi olmayan, böyle göndermelere karşı olarak da ulusal olanı tanımlayan** bir ulusçuluk da olabilir.

Bu, o ulusçuluğun ulusçuluk olmadığını değil, daha demokratik, daha "*ilerici*" bir ulusçuluk olduğunu gösterir.

İlk keşifim bu iki ulusçuluğun ayrımı, aslında bugün bir anlamda "*ulus devletinin aşılması*" olarak tanımlanan şeyin, olsa olsa demokratik bir ulusçuluk olduğu; ulusal olanın pek ala, bir dille, dinle, tarihle tanımlanmaya karşı da tanımlanabileceği; böyle bir ulusçuluğun demokratik bir ulusçuluk olduğu; ulusal olanla politik olanın ayrılması ilkesinin, en demokratik, tamamen toprağa bağlı bir ulusçuluğun da reddi anlamına geldiği veya gelmesi gerektiği; yani **uluslara ve ulusal sınırlara karşı mücadelenin, programımızın başına geçmesi** gerektiği sonucuna ulaşıyordum.

Bu aynı zamanda, globalleşmiş dünyada tüm mallar serbestçe dolaşırken, işgücünün dolaşımının engellenmesine, yani dünyanın siyah ve beyaz diye bölünmesine; yani dünyanın yoksullarının zengin ülkelerin dışında tutulmasına, yani modern ırkçılığa karşı da bir programdı ve gerçek bir sosyal hareketin (Milyonlarca yoksulun ayaklarıyla zengin ülkelere katılmaya çalışması) programatik bir ifadesi de oluyordu.

Avrupa veya Amerika'da olduğu gibi, daha demokratik bir ulusçuluğa dayanarak; yani ulusu bir dil, din, soy, tarih ile tanımlamayarak; diğer insanlar hudutların dışında tutulabilir. Bizzat "refah

şovenizmine" karşı bir somut programdı bu aynı zamanda.

İki Ulusçuluğun Ayrımının Politik, Programatik ve Stratejik Sonuçları

Ama bunun mantıki sonuçları daha da devrimciydi. Örneğin, eski devrim kavrayışında, diyelim ki gerici bir ulusçuluğun tasfiyesi ve demokratik bir ulusçuluğun koyuluşu, ama bu demokratik ulusçuluğa dayanan devletin sosyalist olması ve böyle devletlerin ilerde birleşmesi gibi bir perspektifin yerini, bu sefer uluslara karşı mücadele, yani nasıl tanımlanırsa tanımlansın ulusal olanın politik olanla ilişkisini reddetmek öne geçiyordu.

Bu sonuçlar, Marks'ın öğretisiyle de tam uyum içindeydi. Marks dememiş miydi İşçi sınıfı burjuva devletini parçalamak zorundadır onu sınıfsız topluma giden yolda bir araç olarak kullanamaz. Burjuva devletinin en demokratik biçimiyle bile en temel özelliği: ulusal olmasıydı.

O halde, en demokratik biçimiyle bile **ulusal devlet sınıfsız topluma gidişin aracı olamayacağından**, ulusal devletin kendisine karşı, onu parçalamak için mücadele ve onun yıkılması esas acil görev olarak ortaya çıkıyordu.

Yani en demokratik ve ilerici biçimiyle bile ulusçuluğun, yani ulusal olanla politik olanın çakışması ilkesinin reddi ve en demokratik biçimiyle bile ulusal olanın özel olarak kabulü, **politik olarak** devasa bir adımdı ve o zamana kadar bilinen bütün programatik ve stratejik yaklaşımları alt üst ediyordu.

Ama **sosyolojik olarak "Politik olan"ın ne olduğu henüz tanımlanmış değildi ve tanımlanmadığı da bilinmiyordu.**

Politik Kavramının Sosyolojik Olmayan Karakterinin Keşfi

"*Ulusal olanla Politik olanın çakışması ilkesi*" şeklindeki ulusçuluk tanımında ikinci bir kavram daha vardı: "*Politik olan*".

Bütün yukarıdaki çıkarsamaları yapar ve sonuçları çıkarırken, **politik olanın, politik kavramının analitik bir kategori, sosyolojik bir kategori** olduğunu sanıyorduk ve "politik olan nedir" diye sormuyorduk. İkinci gizli varsayım buydu.

İkinci büyük ve esas devrim bir bakıma, "Politik" kavramının **analitik değil, normatif; sosyolojik değil, hukuki** bir kavram olduğunu keşfetmek; yani tersinden ifade etmek gerekirse; dinin din olmadığını; ulusun bir din olduğunu keşfetmek oldu. Ve her zaman olduğu gibi, somut toplumsal ihtiyaçlar bu keşfin esas itici gücünü oluşturuyordu.

Dünya'da her biçimiyle dinsel hareketler yükseliyordu. Ve en son ikiz kulelerin yıkılışıyla Din tekrar teorik araştırmalarımızın merkezine oturmuştu.

Var olan biçimiyle politik dinsel hareketlerin dinsel hareketler olmadıklarını, bunların modern ve modernist partiler olduklarını, dinin sadece bir bayrak olduğunu vs. zaten görüyor ve savunuyordum. Ama yine din kavramıyla karşılanan iki farklı din daha vardı ve bunları henüz ayıramamıştım. Modern toplum'daki, hukuki olarak, inanç olarak, özel olarak tanımlanmış modern toplumdaki din ile sosyolojik olarak Din ve tarihteki dinin farkını henüz göremiyor ve bu alanda kavramsal bir netleşme, bir dakikleşme sağlamamıştım.

Özel Nedir?

Ulusçuluk, "Politik olan ile ulusal olanın çakışması ilkesini savunmaktır" önermesini ele alıp buradaki "politik nedir" diye sorunca, bu politik kavramının hiç de sosyolojik ve analitik bir kavram olmadığı, ortaya çıkıyordu. Bu en iyi **kendi zıddında, politik olmayan kavramında** görülebiliyordu.

Peki "*politik olmayan*" neydi? "*Özel olan*" anlamı geliyordu. Bizzat özel kavramı, yani politik olan kavramının zıddı, bu politik kavramının analitik değil, hukuki, politik ve ideolojik bir kavram olduğunu gösteriyordu.

Din **özel olarak, inanç olarak** tanımlanıyordu. İnanç diye **bir sosyolojik kategori yoktu** ve olamazdı. Dine inanç denmesi aslında özele ilişkin denmesinin özel bir biçimiydi.

Marksistler de aslında dine inanç olarak yaklaşarak dine ilişkin taleplerini ortaya koymuşlardı. Ama dine inanç denmesi, dini burjuva hukukunun bir kategorisine göre tanımlanmasından başka bir şey değildi, sosyolojik bir fenomen, normatif (hukuki) kavramlarla tanımlamaktan başka bir anlama gelmiyordu ve bu **ancak politika dışı olanlar din olabilirler** anlamına geliyordu.

Peki o zaman "*ulusal olanla politik olanın çakışması*" tanımı da, "*politik olan*" burjuva toplumunun **normatif** bir kategorisi olduğuna göre bilimsel bir tanım değil, burjuva toplumunun dayandığı hukuk çerçevesinde bir tanımdı ve sosyolojik bir tanım değildi.

Sosyolojik olarak hala ulusun ve ulusçuluğun ne olduğu tanımlanmamış bulunuyordu.

Özel ve Din

Bu noktada "din nedir?" diye sorduğumuzda, ama burjuva toplumunun din olarak tanımladığı din değil, normatif olarak din değil, gerçekte din nedir, sosyolojik olarak, analitik olarak din nedir diye sorduğumuzda, aslında dinin **tümüyle toplumun üstyapısı** olduğu; dinin dışında ne bilim, ne ahlak, ne estetik, ne tarih, ne devlet, ne partiler, ne ideoloji, ne epistemoloji, ne ontoloji, ne günlük hayat ne de başka her hangi bir şeyin var olmadığı ve dinin bütünüyle aslında üretim ilişkileri ve ekonomik münasebetlerden çıktığı ortaya çıkıyordu.

Tam bu nedenle tarihte hiçbir dinsiz toplum yoktu. Üstyapısız bir toplum mümkün olamayacağı için dinsiz toplum yoktu.

İşte bu çıkarsamanın yapılışı, yani dinin tümüyle üstyapı olduğu çıkarsaması, Kıvılcımlı'nın din üzerine çalışmaları olmasaydı, orada dini sosyolojik olarak ele alış ve tanımlama çabaları olmasaydı, yapılamazdı.

Kıvılcımlı'nın en önemli katkılarından biri tam da bu noktadadır.

Modern Toplumun Dini Nedir?

Peki Din toplumun üstyapısı olduğuna göre, üstyapının somut biçimi olduğuna göre, modern toplumun dini neydi. Modern toplumun dini: **bizzat bu politik ve özel ayrılığı ve dinlerin özel olarak, inanç olarak, kişisel olarak tanımlanmasıydı.**

Böylece modern toplumda da başka bir dinden olmanın olanaksızlığı, Ateistlerin de, Hıristiyanların da, Müslümanların da, Budistlerin de vs., aslında **dinleri özel bir sorun olarak kabul eden dinden, bu özel ve politik ayrımını, bu hukuki ve normatif ayrımı kabul eden dinden** oldukları ortaya çıkıyordu.

Böylece dinin **sosyolojik tanımı**, aslında **modern toplumun dininin analizine başlangıç** anlamına geliyordu.

Ama bu **analizin kendisi de bizzat başka bir dinin temeliydi**, çünkü bizzat bu analizin kendisine göre, dinin, yani üstyapının dışında hiçbir şey, sadece hukuk değil, bilgi de, metodoloji de, bilim de olamazdı.

Ama bunun daha da devrimci sonuçları ortaya çıkıyordu. Eğer din, bir toplumun tüm üstyapısı ise, sosyalist bir hareket de bir din olmak, yepyeni bir din olarak, yani tümüyle farklı bir toplum ve uygarlık projesi olarak ortaya çıkmak zorundaydı.

Peki bu din ne olacaktır?

Bu dinin özü: özel ve politik ayrımının, sadece hukuki değil, sosyolojik olarak da ortadan kaldırılması, yani devletin yok olması olabilirdi.

Böylece sosyalizmde devletin yok olması sonucuna, bu yeni paradigma ve tanımlarla, harika bir biçimde uyumlu olarak, tekrar varılıyordu.

Peki modern toplumun dini neden dinleri "Özel", "İnanç", "Politik Olmayan" olarak tanımlamaktaydı?

Bunun açıklaması da yine bizzat Tarihsel Maddeciliğin ekonomik temel üstyapıyı belirler ilkesine uygun olarak kolayca yapılabilirdi ve Marks'ın varsayımları tekrar doğrulanmış oluyordu.

Özel - Politik Ayrımının Ekonomik ve Tarihsel Temeli

İslam ve Aydınlanma aynı soruya farklı çağlarda verilmiş iki cevaptılar.

İslam, kendisinin "Putlar" dediği kabile totemlerinin var olduğu çağda, bu totemlere dayanan toplumun, birden dünya ticaret yollarının merkezinde bulunmasına ve dünya ticaretine uygun bir üstyapı ihtiyacının ürünü olarak ortaya çıkmıştı, Allah bu dünya pazarını ve bu pazarın ve bu ticaret yollarının ihtiyacı olan bir dünya topluluğunu, ortak hukuku vs. temsil ediyordu. Ve bunu binlerce yıllık uygarlıkların birikimi ve dersleri temelinde, özellikle rahiplerin bilgi tekeline (Din adamlığı olmaması) ve klasik uygarlıkların kastlaşma eğilimine (Namazda herkesin aynı sırada yer alması, servetin ve kazancın dağılımı vs.) yapıyordu.

Aydınlanmanın doğuşunda ise, dünya ticaret yollarının merkezine gelen henüz komün gelenekleri de epeyce yaşayan Batı Avrupalılar ise, (1500'lerin Batı Avrupa'sı, 600'lerin Arap yarımadası gibi, medeniyetlerin "kenarı"ndaydı ama birden ticaret yollarının merkezine geçmişti keşiflerle) kendileri bizzat Hristiyandılar. Ve tüm uygar dünya uygarlık dinleriyle kaplıydı. Her uygarlık alanının kendi dini vardı. (Çin'de Konfiçyüs, Tao, Budizm; Hint'de Hinduizm ve Budizm; İran'da Şiilik; Önasya ve Akdeniz'de İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik)

Hristiyanlık Protestanlık biçiminde canlandırılrsa bile, Protestanlıktan çok daha Protestan İslamiyet karşısında bile bir başarı şansına sahip değilken, tüm dünya ticaret yollarını ve uygarlıkları bir tek dinde birleştiremezdi.

Cengiz Han, bunları askeri olarak fethederek ve her uygarlığın dinine hoşgörü göstererek birleştirmeyi denemiş ama ölümü ile bu imparatorluk varisleri arasında parçalanmış, komünün kurumları uygarlıkları birleştirme potansiyeli taşıyamadıklarını kanıtlamıştı.

Bu uygarlıkların dinlerini birleştirerek bir dünya dini yaratma çabaları, çok önce ipek yolları üzerinde Mani ile ve sonra da Hindistan'da Babür'ün bir oğlunca denenmiş bir çıkmaz sokaktı.

Tıpkı Muhammet'in var olan kabilelerden birinin tanrısını baş tanrı yapmak yerine bütün putları reddeden bir tanrıyı önermesi gibi bir yol izlenebilirdi. Aydınlanma bunu dinin tanımını değiştirerek ve bunu değiştirmek için de bir özel politik ayrımı yaratarak başardı.

Var olan dinlerin kişinin özel sorunu olduğunu söylemek onları toplumsal örgütlenmeden dışlayarak, kendisinin basit eklentileri haline getirmek anlamına geliyordu.

Önceki dinler sosyolojik olarak tam da özele ilişkin olmadığı, inanç olmadığı, tüm toplumun üstyapısını örgütlediği için özel olarak tanımlanarak, İslam'ın totemlere karşı Allah ile yaptığı, dinler toplumsal hayatın örgütlenmesinden dışlanarak ve onun basit bir eklentisi haline getirilerek yapılmış oluyordu.

Bu dinin özü ve sonucu olan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, bu dinin "*Kelime-i Şahadeti*" veya

istavroz çıkarışıydı. Sanılanın aksine bu bildirge, **bir canlı türü olarak insanların haklarını değil**, bu din tarafından **insan olarak kabul edilmenin koşullarını** ortaya koyuyordu: önceki dinlerin (inançların veya soyların) özel olduğunu, politik olanı belirlemediğini ve belirlememesi gerektiğini kabul insan olmanın koşuluydu; tıpkı Müslüman olmanın koşulunun putları tanımamak, Allah'ı tanımak olması gibi.

İnsan Hakları Bildirgesi'ndeki **İnsan aslında sosyolojik değil, hukuksal, normatif bir kategoridir**, Aydınlanmanın Aydınlanma dininden olana verdiği isimdir İnsan; İslam'daki **Müslim**'in tam karşılığıdır.

Putta taparlara karşı Müslim ne idi ise, İnsan da diğer dinlere karşı odur. İnsan ve Müslim, biri putların (totemlerin) biri tek tanrılı dinlerin (uygarlık dinlerinin) egemen olduğu bir toplumda, dünya pazarının ihtiyaçlarına uygun bir dinden olanı tanımlarlar.

Politik Olanı Ulusal Olanla Tanımlamanın Gericiliği

Modern toplumun dininde, henüz başlangıçta, özel-politik ayrımının işlevi, kapitalizm öncesinin dinini (üstyapısını) işlevsizleştirmek, politik alanın dışına atmaya yönelikti, bu ayrımı kabul eden herkes eşit insanlar olarak kabul ediliyordu tıpkı İslam'da Allah'ın birliğini kabul edenlerin eşitliği gibi. Yani aydınlanmanın kozmopolitizmde, ya da diğer ifadeyle burjuvazinin devrimci döneminde, önemli olan dinlerin özel denerek toplumsal hayatı belirlemekten uzaklaştırılmasıydı.

Bu dönemde politik olan, zımnen bütün insanlıkla tanımlanır. Aydınlanma kozmopolitizmi, **"vatanım yeryüzü milletim insanlık"** der. Politik olanın ulusal ile dolayımı yoktur. Politik olan dinleri özel olarak tanımlamanın ta kendisidir.

Ama bu din de tıpkı İslam gibi, daha ilk zaferlerini tadarken gericileşti. Bu dinin ya da burjuvazinin gericileşmesi ile birlikte bu **politik olan**, önce *"yurttaş"* ve *"insan"* kavramlarının özdeşleştirilmesiyle ilk anlam kaymasına uğradı, sonra *"yurttaş"*ları, belli bir toprak parçasındaki insanlarla tanımlayan nispeten demokratik bir ulusçuluk biçiminde; daha sonra ulusu tarihle, dille, dinle, soyla tanımlayan gerici ulusçuluk biçiminde tanımlanmaya başlandı. Artık insan olmak: bir ulustan olmakla; ulustan olmak da: belli bir dil, din veya tarihten olmakla dolayımlanmış oluyordu.

Daha sonra bütün geri kalan insanlar, bu dine, daha önce insanların İslamiyet'e, tıpkı Muhammet ve Ergin Halifeler sonrası dönemde, onun Muaviye'nin karşı devrimiyle yerleşmiş gerici biçiminde geçmeleri gibi, onun en gerici biçiminde, ulusçuluk biçiminde ve de ulusçuluğun da en gerici biçimlerinde geçtiler.

Bu nedenle, modern toplumun dinine geçişler onun en gerici biçiminde gerçekleştiğinden, Modernitenin yayılışı ulusçuluğun yayılması olarak ortaya çıktı ve görüldü.

İnsanlar başka tarihlerin olanaklı ve olası olduğunu tasavvur bile edemez oldular.

Programatik Sonuç

Bu durumda bizlerin programı Aydınlanmanın devrimci biçimine bir dönüş olmak zorundadır. Tıpkı Muhammet'in tek tanrılı dinlerin ilk kurucusu İbrahim'e dönüp oradan tekrar yola çıktığı gibi, Aydınlanma'nın vatanım yeryüzü milletim insanlık diyen ilk ve devrimci biçimine dönmek gerekmektedir.

Ama bizim bulunduğumuz dünyada artık uygarlık dinleri değil, aydınlanmanın inkarı olan gerici ve karşı devrimci gerici din olan uluslar ve ulusçuluk, Mekke'nin putları gibi ortalığı kaplamış bulunmaktadır. Biz bu gerici ulusların ve ulusçuluğun dünyayı kapladığı çağda, İnsan tanımını yeni koşullara uygun olarak yapmak veya var olan tanımlı geliştirmek zorundayız, Muhammet'in Müslim

tanımı gibi.

İnsan, nasıl tanımlanırsa tanımlansın ulusal olanın bütünüyle özel bir sorun olmasını kabul eden ve bunun için mücadele edendir.

Nasıl bir Puta tapar bir Müslim olamaz ise, bir Türk, bir Kürt, bir Alman, bir Amerikalı, bir Avrupalı da İnsan olamaz.

Aydınlanma nasıl Müslümanlardan, Budistlerden, Hıristiyanlardan, inancı İslam, inancı Budist, inancı Hıristiyanlar veya Ateistler, yani dinin inanç olduğunu söyleyenler yarattı ise; bizler de Türkler, Amerikalılar, İspanyollar, inancı (veya kültürü: Kültür de politik olmayan anlamına sahiptir) Türk, inancı Amerikalı, inancı İspanyol veya ulusuzluk inancında aydınlanmacıları, yani ulusuzları, insanları yaratmalıyız.

Müslümanlık nasıl şu veya bu puta tapanları, putları yıkmaya ve Allah'ı tanımaya çağırdı ise: ilk aydınlanma nasıl her dinden ve soydan insanları, dinleri ve soyları politik alanın dışına itmeye çağırdı ise bizler de Türkleri, Almanları, Amerikalıları, İspanyolları vs. ulusları ve onların devletlerini yıkmaya, ulusal bayrakları putlar gibi yakmaya ve yeryüzünde bir tek dünya toplumu kurmaya çağırmalıyız.

Devrimler ve Dinler

Marks'ın tanımına göre, devrimler bir üstyapıdan, üretici güçlerin veya üretim ilişkilerinin veya ekonomik ilişkilerin var olan düzeyine uygun bir üstyapıya geçişlerdir.

Din tümüyle üstyapı olduğuna göre, devrimler bir dinden diğer dine geçişlerdir. Tersinden bir ifadeyle, üretici güçlerin o günkü gelişme seviyesine uygun yeni bir üstyapının kuruluşlarıdır dinlerin ortaya çıkış ve yayılmaları.

Ama devrimler bir dinden diğer dine geçişler ise, bu bize şunu da gösterir. Toplumun üstyapısı din olduğuna göre, bir toplum **somutta** ancak bir **Cemaat** olarak var olabilir. Toplumsal hareket cemaatlerden cemaatlere dönüşler olarak anlaşılabilir, tıpkı biyolojik evrimin yeni türlerin ortaya çıkışları ile gerçekleşmesi gibi. Canlı **türleri** nasıl biyolojik evrimin gerçekleştiği somut form ise, cemaatler de toplumsal evrimin gerçekleştiği somut biçimdir.

Ama bundan bu günkü anlamıyla bir hukuki anlamda cemaati veya modern toplumu toplum olarak tanımlayıp da modern olmayan toplumları cemaat olarak tanımlayan gerici sosyolojilerin kavramını (Örneğin Murat Belge'nin sık sık zikrettiği Ferdinand Tönnies'deki Cemaat ve Toplum kavramı zikredilebilir) anlamamak gerekir. Burada Cemaat (Topluluk, Gemeinde, Komünete) derken sosyolojik bir tanım yapıyoruz. Toplum'un somut var oluş biçimi olarak, daha başka bir kavram bulamadığımız için bunu kullanıyoruz. Bu kavramın anlaşılması, Yapı ve Özne sorununun neden var olduğunun anlaşılmasının anahtarıdır. Ama bunun anlaşılması için de Toplum kavramının ne anlama geldiğinin anlaşılması gerekir. Bu temel soruna aşağıda geleceğiz.)

Totemli kabileler de, klasik uygarlıkların dinleri de, modern uluslar da cemaatlerdir. Yani modern toplum da ancak cemaat biçiminde var olabilir sosyolojik olarak. Ama sosyolojik olarak cemaat olan modern toplum, kendisinin toplum olduğunu söyler ve aslında kendisinin cemaat olarak tanımlayışlarını toplumu tanımları olarak kabul eder. Bu nedenle bütün sosyoloji modern toplumun dininin kavramlarıyla iş görür.

Devrim bir üstyapıdan diğerine, yani bir dinden diğerine geçiş ise, bir cemaatten diğer cemaat biçimine geçiş demektir aynı zamanda. Örneğin şu veya bu kabilenin totemli soya dayanan bir cemaatinden, bir tek tanrı inancına dayanan bir cemaate, bu cemaaten de bir ulus cemaatine.

Devrimler bir dinden diğere geçişler olduğuna göre, bu sonuçlar ışığında yeniden Devrim tanımı yapıldığında, o özne ve yapı ayrılığı ve çelişkisi yok olur. Çünkü Marks'taki biçimiyle devrim ve toplumsal evrim kavramında, toplumsal hareketin veya devrimin gerçekleştiği somut biçime ilişkin bir kavram yoktur. (Bunun ardında da dinin ne olduğunun anlaşılabilmesi dolayısıyla bir aydınlanma kalıntısı yatmaktadır.) Bu kavram olmadığı için o yapı ve özne ayrılığı ve çelişkisi ortaya çıkmaktadır.

Nasıl üretici güçler devrim yapamaz ise, aslında **sınıflar da devrim yapamaz**. Çünkü **Sınıflar da toplumun somut var oluş biçimleri değil, analitik kavramlardır**. Analitik kavramlar devrim yapmazlar.

Elbette sınıfların yetenekleri ve memnuniyetsizlikleri devrimlerin gerçekleşmesinde muazzam bir öneme sahiptir ama onlar bunu sınıf olarak değil, ayrı bir dinin, yeni bir dinin, yeni bir cemaatin öncüleri olarak yaparlar. Devrimleri yapan köleler değil hristiyanlardı, plepler değil Müslümanlardı, burjuvalar değil aydınlanmacılar ya da ulusçular ve gelecekte de eğer olursa işçiler değil, İnsanlar olacaktır. Tür olarak İnsanlar değil ama ulusal ve dinsel olanı özel olarak kabul edenler, aydınlanmanın ideallerine dayanarak bir tek dünya cemaati kurmak için harekete geçenler.

Böylece devrim kavramı kökten değişir, örneğin Ekim devrimi'nin bir sosyalist devrim olmadığı; parti biçimiyle devrimler yapılamayacağı, ancak belli bir din içinde reformlar yapılabileceği gibi şimdiye kadar bilinenleri alt üst edici sonuçlar çıkar.

Ve bu sonuçlar aynı zamanda yapı ve özne açmazının neden var olduğunu açıklar ve bu açmazı aşmayı sağlar.

Biyolojik ve Sosyolojik İnsan Kavramları

Şimdi en temeldeki kavrama Toplum kavramına gelelim. Bu kavramdaki Aydınlanma etkisini görelim.

Çünkü, onun somut biçimi olan bizim topluluk dediğimiz kavramın olmaması ve bunun sonucu olarak da yapı ve özne çelişkileri ve ayrılığı; keza bu ayrılık ve çelişkilerin varlığı ve bir din, üstyapılar ve ulus teorisinin olmaması, hep gelip son duruşmada Toplum kavramındaki yanlışlıkta toplanmaktadır.

Aslında aydınlanma ya da ulusçuluk kendi dininin tanımladığı ilişki ve topluluğa toplum demektedir bütün sorun buradan çıkmaktadır. Böylece topluluk (cemaat) kavramı da dinlerle, politik olmayanla inançla ilişkilendirilmektedir. İşte bu ilişkilendirmenin bizzat kendisi bir cemaat tanımıdır.

Ama bunun ardındaki metodolojik yanlışı görelim.

Toplum genellikle hep insanlar arası ilişki olarak tanımlanmaktadır. Ama burada tam anlamıyla bir totoloji bulunmaktadır.

İnsan, aslında Dinsel bir kavramdır, tıpkı Müslim gibi. Aydınlanmanın kendi ilkelerini kabul edene verdiği isimdir.

Ama sosyal bir hayvan olarak insan türünden söz ettiğimizde, bu tanım **biyolojik bir tanımdır, sosyolojik bir tanım değildir**.

Sosyolojik olarak insan, her hangi bir dine göre, o dinden olan anlamındadır. Yeryüzünde hiçbir din, biyolojik bir tür olarak tüm insanları insan kabul etmez ve etmemiştir. Din dışında da hiçbir şey, dolayısıyla bir insan tanımı da olamayacağından, insan aslında, son derece belirsiz, izafi, her dine göre değişen bir kavramdır.

İnsanın sosyolojik bir tanımını, yani sosyalizm dini açısından, yani Tarihsel Maddecilik veya

Marksizm açısından yapmak gerekirse, her dine göre o dinden (veya o dinin tolere ettiğinden) olandır diye tanımlanabilir. Zaten tam da bu nedenle, komünlerin çoğunda İnsan kavramı o kabilenin soyundan olanlarla özdeştir.

Dolayısıyla insanlar somutta belli bir dinden olanlar olduğundan, insanlar arası ilişki, bir dinden olanlar arası ilişki, bir cemaat ilişkisi olduğundan, aslında toplum kavramını değil, cemaat kavramını tanımlamakta bir işlev görebilir.

Biyolojik kavram, yani sosyal hayvan olarak İnsanlar arası ilişkiyi toplum olarak tanımlamak, aslında bir totolojiden başka bir şey değildir. Çünkü toplum kavramı hala belirsizdir, ne olduğu bilinmemektedir, bu bilinmeyen toplum kavramının insanın ayırıcı özelliği olduğu söylenmektedir. Sonra da Toplum insanlar arası ilişki olarak tanımlanmaktadır.

Örneğin Dr. Hikmet Kıvılcımlı "*İnsan hem toplum yaratıcıdır hem toplum yaratığıdır*" derken bu tipik hatayı yapar. İnsanın sosyal hayvan olduğundan söz derken de bu hatayı çok sık yapar.

Biyolojik olarak insan denen tür, bir dinden olduğunda, bir üstyapısı olan topluluktan olduğunda, yani bir cemaatin üyesi olduğunda ancak sosyolojik olarak insan olabilir. Yani **insan bir cemaatten olandır**. Bu "**bir dinden olandır**" diye de ifade edilebilir.

Peki toplum nedir? Toplum'u İnsanlar arası ilişki olarak tanımlamak bir totoloji olduğuna göre nasıl tanımlanabilir.

Toplum Tanımındaki Metodolojik Hata

Toplum tanımında da tıpkı ulus tanımında olduğu gibi bir hata yapılmaktadır. Toplum da kendi üzerinden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Toplumu insanlar arası ilişkiler olarak tanımlamak tam da böyledir ve bu temel metodolojik hatayla maluldür.

Toplum her şeyden önce bir hareket biçimidir, bir var oluş biçimidir, dolayısıyla onun tanımı diğer varlıklar ve var oluş biçimleriyle ayırıcı ilişki içinde yapılabilir.

Varlığın kendisi aynı zamanda bir oluş, bir gidiştir (süreç, prose). Bu gidiş içinde farklı nitelikte varlık biçimleri, varoluşlar dolayısıyla gidişler ortaya çıkmaktadır ve bunlar varlığın farklı biçimlerini oluşturmaktadır.

Toplum her şeyden önce varlığın ya da oluşun (evrimin, hareketin, gidişin) özgül bir biçimidir.

Örneğin varlığın üç temel biçimi ve üç tür hareketten söz edilebilir: Bildiğimiz fizik evren ve bunun evrimi; biyolojik ya da canlı dünya ve bunun evrimi, toplumsal varoluş ve bunun evrimi.

Dolayısıyla sosyolojinin konusu olan toplum ve onun evrimi, genel olarak varlığın evriminin bir momenti olarak, yani diğer varlık biçimleri ve onların evrimi ile farkı çerçevesinde tanımlanabilir.

Kabaca fizik evrenin evrimi, atomların (veya elementlerin) evrimi (element daha uygun olabilir, daha öncesinde de atoma kadarki temel parçacık ve kuvvetlerin evrimi – bunu muhtemelen fizikçiler daha iyi açıklar ve daha dakik kavramlar kullanabilirler, çünkü atomlar da evrimin belli bir aşamasında ortaya çıkarlar); canlıların evrimi türlerin evrimi biçiminde ortaya çıkar.

Peki toplumun evriminin temel birimi nedir?

Toplumun evrimi de **toplulukların** (Cemaatlerin) evrimi biçiminde gerçekleşir.

Türler nasıl biyolojik evrimin gerçekleştiği temel birim ise, Topluluk da toplumsal evrimin gerçekleştiği temel birimdir.

Ama nasıl türler anatomik fizyolojik özelliklerine göre analiz edilirse, nasıl bu analizlere göre farklı türler sınıflanabilirse (Memeliler, kuşlar, omurgalılar vs.), bu tür değişimlerinin son duruşmada, genlerdeki yani DNA şifrelerindeki değişimler olduğu söylenebilirse, benzer şekilde

topluluklar da temel anatomik ve fizyolojik özelliklerine göre analiz edilebilir, sınıflanabilir (örneğin komün, uygarlık, kapitalizm) ve topluluk değişimlerinin (yani din değişimlerinin) son duruşma da üretici güçlerdeki veya iktisadi ilişkilerdeki değişmeler olduğu da söylenebilir.

Evrimin **mekanizmalarıyla, evrimin gerçekleştiği varoluşun özgül biçimlerini karıştırmamak** gerekir. Elbette canlıların değişiminin temelinde, tıpkı toplumun iktisadi ilişkilerindeki değişmeler gibi DNA şifrelerindeki değişimler vardır ama nasıl canlılardaki değişim **tür değişimleri** biçiminde gerçekleşirse, toplumsal evrim de topluluk değişmeleri, cemaatlerin değişmeleri biçiminde gerçekleşir. Türler nasıl canlıların evriminin gerçekleştiği somut biçim ise, topluluklar da toplumun evriminin gerçekleştiği somut biçimdir.

Sosyolojinin ya da tarihsel maddeciliğin en büyük eksiği, tıpkı biyolojideki tür kavramı gibi, yani evrimin gerçekleştiği temel birime ilişkin bir kavramının bulunmamasıydı, bunun ardında da Aydınlanmanın kendi cemaatine cemaat demeyip toplum demesi yatıyordu.

Ama sonuçta metodolojik olarak, bu, tür yerine bir bakıma canlı kavramı kullanmak gibiydi. Fiiliyatta da benzer sonuçlara ve sorunlara yol açıyordu.

Örneğin genel olarak topluluklara toplum denmektedir. Türk Toplumunu, Osmanlı Toplumunu, Alevi Toplumunu gibi kullanımlar buna örnek olarak gösterilebilir.

Türk Toplumunu diye bir şey olamaz. Ama Türk Ulusu, yani bir topluluk olabilir. Türk Toplumunu kavramı, Maymun Canlısı, Demir Maddesi gibi bir saçma kavramdır. Maymun **türünden** söz edilebilir maymun canlısından değil; Demir atomundan ya da elementinden söz edilebilir, demir **maddesinden** değil. Ama topluma gelince Maymun canlısı saçmalığı gibi Türk veya İslam toplumundan söz edilmektedir.

Maymun kavramı zaten canlılığı içerir ve Maymun dendiğinde canlının özgül bir var oluş biçimi yani Tür söz konusudur. Bu nedenle saçmadır "Maymun canlısı".

Türk kavramı zaten toplumsal varoluşu içerir ve toplumsal varoluşun somut ve özgül bir biçimidir (Topluluk) söz konusudur. Bu nedenle Türk Toplumunu Maymun Canlısı gibi bir saçmalaktır.

Bu kullanım saçmalıkları bile Toplum kavramının ne kadar belirsiz olduğunu ve topluluk yerine kullanıldığını gösterir.

Tarihi anlaşılmasız kılan da, Yapı ve Özne çelişkilerini ve ayrımlarını yaratan da toplumsal evrimin gerçekleştiği birimin tanımlanmamış olmasıdır. Komün'den örneğin uygarlığa geçiş, somutta bir dinden diğer dine geçiştir; bir cemaat biçiminden diğer bir cemaat biçimine geçiştir. Ya da üretici güçlerin ve ekonomik temelin yeni durumuna uygun başka bir toplumsal örgütlenmeye geçiştir.

Ortada, toplumsal evrimin gerçekleştiği temel birim, yani topluluk kavramı olmayınca, toplumsal evrimin açıklanmasında zorluklarla karşılaşmış, aşılmasız Yapı ve Özne ayrımlarına takılmış ve gerçekteki toplumsal değişimler hiçbir şekilde ne açıklanabilmiş ne de gerçekten devrimci bir hareket yani yeni bir din yaratılabilmıştır.

Bu nedenledir devrim diyince Marksist tarih kitaplarında modern çağdaki birkaç devrimden başka devrim sayılmaması, çünkü din değişimlerinin, dinlerin ortaya çıkış ve egemen oluşlarının, yayılışlarının, yani bir topluluktan diğer topluluğa geçişlerin devrim olduğu anlaşılammamaktadır. Topluluk kavramı yoktur ki onun geçişleri olsun. Topluluk kavramının yokluğunun ardında ise hem dinin aydınlanmacı tanımı (inanç, ideoloji vs.) hem de toplumun aydınlanmacı tanımı (insanlar arası ilişki) bulunmaktadır.

Topluluk kavramı olmadığı için özne vardır, devrimi açıklamak için onun yerine ikame edilmiştir.

Sonuç

Modern toplum, ki somutta ulus biçiminde var olur, modern toplumun cemaatine, Toplum der ve bu Cemaati tanımlayan ilke ve ilişkileri toplumu oluşturan ilke ve ilişkiler olarak tanımlar. Dinleri nasıl özel olarak tanımlarsa aynı şekilde topluluk kavramını da özel olarak tanımlanmış dinle özdeşleştirir.

Marksizm bununla çelişkili olsa da büyük ölçüde bu ayrımı olduğu gibi alır ve Toplum'u diğer var oluş biçimlerine göre değil, modern toplumun toplum kavramı gibi insanlar arası ilişki olarak tanımlar ve dolayısıyla topluluk kavramını da aynı şekilde özele indirgenmiş din ile bağlantılı olarak kavrar.

Bu toplumsal hareketin gerçekleştiği somut biçimin ortadan kalkması sonucunu doğurur.

Bu nedenle devrimler ve toplumsal evrim bir topluluktan diğer topluluğa; veya bir dinden diğer dine veya bir üstyapıdan diğer üstyapıya geçişler olduğundan açıklanamaz olur.

Yani bizzat üstyapının, yani dinin, yani topluluğun devrimleri yapan, değişimleri gerçekleştiren olduğu görülmez olunca, bu değişimi gerçekleştiren öznenin ne olduğu sorusunu getirir, dolayısıyla bir yapı ve özne paradigmaları ve farklılıkları ve çelişkileri ortaya çıkar.

İşte Kıvılcımlı'nın da Marksizmin de yüz elli yıllık serüveni bir bakıma aydınlanma'nın Din ve Toplum kavramlarının ortaya çıkardığı bu sorunu çözme çabaları olmuştur.

Bu çabalar başarısız kalmaya mahkûmdu, çünkü sorun yanlış koyuluyordu.

Ama bizzat bu çözme çabaları, çok karmaşık yollardan sorunun çözümü için birikim yapmış tır. Kıvılcımlı hem bu başarısız çözme çabalarının hem de bu birikimin anıtsal örneğidir.

19 Kasım 2008 Çarşamba